

© Döbrentey Dániel: Valencia, a Művészetek Városa II.

2000

IRODALMI ÉS TÁRSADALMI HAVI LAP

Szerkeszti: Ambrus Judit, Barabás András, Czeglédi András, Margócsy István, Trencsényi Balázs.

Munkatársak: Kovács János Mátyás, Szilágyi Ákos

Bárány Tibor • Gács Anna
Milbacher Róbert • Sári B. László
Almási Miklós • Józsa Sarolta Réka
Ambrus Judit • Czinege Ádám Balázs
Szigeti Andor • Oláh Péter • Nyirán Ferenc
Lady Chatterley • Petrence Sándor
Margócsy István • Bódi Katalin
Döbrentey Dániel

**ÁRVA
ISMERETLEN**

2021. 4. szám

Ára: 700 Ft

nka
Nemzeti Kulturális Alap

© Döbrentey Dániel: Valencia, a Művészetek Városa I.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Almási Miklós (1932) esztéta, filozófus

Ambrus Judit szerkesztő

Bárány Tibor filozófus, a BME oktatója

Bódi Katalin (1976) irodalomtörténész, kritikus, a Debreceni Egyetem oktatója

---

Chatterley, Constance verseit férje, szeretői és a prúd, vidéki élet ihletik

---

Czinege Ádám Balázs zeneművész, zenetanár, fordító és tolmács

---

Döbrentey Dániel (1989) jogász, politológus

Gács Anna kutatási területe a kortárs irodalom és művészet

Józsa Sarolta Réka 1984 óta keresi a saját megoldásait

Margócsy István (1949) irodalomtörténész, kritikus

Milbacher Róbert (1971) irodalomtörténész, író

Nyirán Ferenc (1951) költő, új kötete idén jelenik meg

Oláh Péter (1999) prózaíró, a *Nincs* online folyóirat egyik főszerkesztője

---

Petrence Sándor nagyon népi költő

Sári B. László (1972) irodalomtörténész, kritikus, műfordító

Szigeti Andor (1980) tolmács, fordító

E számunkat Döbrentey Dániel fotóival illusztráltuk.

2000

I R O D A L M I É S T Á R S A D A L M I H A V I L A P
33. ÉVFOLYAM 4. SZÁM

„Visszaadtad a hitemet az irodalomba” – beszélgetés irodalmárokkal	3
Almási Miklós: <i>A szellemi eltompulás mint tömegpusztító trend</i>	18
Józsa Sarolta Réka: <i>aposztata betlehem</i>	27
Ambrus Judit: <i>Részlet, reméli</i>	30
Czinege Ádám Balázs: Versek	37
Szigeti Andor: Versek	40
Oláh Péter: <i>Szomorúan néznek a pingvinek</i>	43
Nyírán Ferenc: Versek	50
Lady Chatterley: Versek	52
Petrence Sándor: Versek	55
Margócsy István: „Hol a szem, szemével farkasszemet nézni?”	58
Bódi Katalin: <i>Testébe zárva</i>	75
Döbrentey Dániel fotói	

FELELŐS SZERKESZTŐ: MARGÓCSY ISTVÁN

SZERKESZTŐK: AMBRUS JUDIT, BARABÁS ANDRÁS, CZEGLÉDI ANDRÁS, TRENCSENYI BALÁZS

MUNKATÁRSAK: KOVÁCS JÁNOS MÁTYÁS, SZILÁGYI ÁKOS

OLVASÓSZERKESZTŐ: AMBRUS JUDIT **LAPTERV:** SZÜTS MIKLÓS

ALAPÍTÓ SZERKESZTŐK: BOJTÁR ENDRE | HERNER JÁNOS, HORVÁTH IVÁN, LENGYEL LÁSZLÓ, TÖRÖK ANDRÁS

KORÁBBI SZERKESZTŐINK, MUNKATÁRSAINK: KÁLMÁN C. GYÖRGY | NAGY MÓNIKA ZSUSZANNA

RÉTI PÉTER | SZÜTS MIKLÓS

LEVÉLCÍM: 1380 Budapest, Pf.: 1090. **E-MAIL:** ketezer.lap@gmail.com **INTERNET:** www.ketezer.hu

FACEBOOK: <https://www.facebook.com/2000IrodalmiEsTarsadalmiHavilap>

KIADJA A MENTOR IRODALMI ALAPÍTVÁNY. FELELŐS KIADÓ: CZEGLÉDI ANDRÁS.

KÉSZÜLT GOUDY ÉS OFFICINA BETŰKKEL. TÖRDELÉS: LIPÓT ÉVA.

LAPUNKAT 2021 NOVEMBERÉIG [SÖRFŐZŐ ZSUZSA] TÖRDELTE.

NYOMDAI NYOMÁS, KÖTÉSZET: ADUPRINT KFT. FELELŐS VEZETŐ: TÓTH ZOLTÁN

ISSN 0864-800X. RÉGEBBI SZÁMAINK KORLÁTOZOTT MENNYISÉGBEN KAPHATÓK AZ ÍRÓK BOLTJÁBAN.

TÁMOGATÓNK: NEMZETI KULTURÁLIS ALAP

© Döbrentey Dániel: Athén

„Visszaadtad a hitemet az irodalomba”

BÁRÁNY TIBOR, GÁCS ANNA, MILBACHER RÓBERT, SÁRI B. LÁSZLÓ
ÉS MARGÓCSY ISTVÁN BESZÉLGETÉSE

MARGÓCSY ISTVÁN: Beszélgetésünknek az az apropója, hogy az *Élet és Irodalom* július 9-i számában megjelent Milbacher Róbertnek egy jelentős cikke *A magas irodalom lektúrösödéséről* címmel, amely meglehetősen feltűnést keltett, és több helyen megkérdőjelezték az állításait. Ezt a cikket próbáljuk újból megvitatni.

MILBACHER RÓBERT: Előzetesen annyit, hogy menjünk elébe azoknak a vitáknak, amik szerintem fölöslegesek: nincs bajom a lektúrral. Tök jó, hogy egyáltalán az emberek olvasnak valamit. Tehát nagyjából itt tartok, nem is erről akartam beszélni, csak nyilván elcsúsztak az érvek ebben az esszében. Kettő: a terminológiai pontatlanságokat szerintem hagyjuk. Mégiscsak egy esszéről van szó. Én is tudnék találni rajta fogást ebben az értelemben is, tehát nincs értelme időt pazarolni rá. Nagyon sok emberrel beszélgettem azóta, mióta megjelent az írásom, sok új

szempontra tettem szert, és rájöttem, hogy olyasmibe tenyereltem bele, ami nyilvánvalóan meghaladja a kompetenciámat, viszont magát a kérdésfölvetést azóta sem bántam meg, mert hát itt vagyunk és beszélgetünk róla, ami szerintem jó. Az írás elérte a célját.

Arra csodálkoztam rá, hogy lett Magyarországon minőségi, méghozzá szerintem elég magas színvonalú lektúr. Ez az egyik. A másik pedig: rácsodálkoztam a működő kapitalizmusra, olyan terepen, ahol nem gondoltam volna, hogy egyáltalán helye van. Valahogy eddig nem érzékeltem például az irodalmi színtéren, hogy bármiféle piaci logika működne, már csak ha a bevételeim alakulását vizsgáljuk is. Úgy tűnik, hogy a kapitalizmus egészen egyszerűen elkezdett működni a könyvpiacokon keresztül, és ennek szerintem elég sok következménye lett. Azt nem tudom, mikortól, mindenesetre biztosan átalakult egy csomó minden,

még hozzá eléggé nagy intenzitással, és ennek vannak következményei arra a szintésre nézve is, amely eddig érintetlen volt a piaci logikától.

GÁCS ANNA: Meg akarom erősíteni, amivel Robi kezdte az egészet: én is úgy olvastam ezt a cikket, hogy egyfelől, mivel erős állításokat megfogalmazó rövid esszé, elkerülhetetlenül pofozósáknak kínálja föl magát, másfelől nagyon izgalmasnak találtam a felvetett kérdéseket. Egy sommás ítéleteket megfogalmazó szöveg rákényszerít minket is arra, hogy ezeknek a kérdéseknek a megbeszéléséhez fogalmakat találjunk, fogást találjunk az első pillantásra provokatívan leegyszerűsítőnek tűnő állításokon.

Úgy értem ezt a szöveget, mint ami azt állítja, hogy az elmúlt jó kétszáz évben a regény kiszorul, illetve kivonul a revelatív tudás megfogalmazásából, csak újramondani képes bizonyos tudásokat, a revelatív vagy konstruktív tudás termelésének a kezdeményezőjéből a lekövetőjévé válik, és Robi diagnózisa szerint mindez valahogy összefügg az olvasmányosság előtérbe kerülésével. Az első szempont, amit fel szeretnék vetni, a percepció kérdése. Nem lehet-e az, hogy tulajdonképpen egy érzelmi csalódás láttatja így ezt a történetet? Ezen azt értem, hogy nem egyszerűen arról van-e szó, hogy a korábbi korszakok tudásáról, különösen

a XVIII–XIX. századéról kitüntetett forrásaink a regények. Tehát amikor rekonstruálni próbáljuk, hogy a XVIII–XIX. században milyen tudás volt a világban, akkor itt evidensen a regények lesznek a legfontosabb forrásaink. Ez viszont nem igaz a közelmúltunkról és a mai világunkról való tájékozódásunkra. Egy csomó egyéb forrás közepette élünk, azokból is tájékozódunk. A következő kérdés, amit föl szeretnék vetni, az Robi esszéjének a tudáskonceptiójával kapcsolatos, még hozzá főleg azzal, amit egy korábbi szakasszal, a XIX. századdal és XX. század elejével kapcsolatban mond. Azt állítod, hogy a regény tudását valamilyen módon kiváltja a tudományos tudás ebben az időszakban: ahogy a tudományos tudás elkezd intézményesülni és egyre nagyobb szerepet játszani a szélesebb közönség tájékozódásában, az kihúzza a regény lába alól a szőnyeget. Ezzel kapcsolatban több problémát is látok. Az egyik az, hogy itt mintha azt sugallná a szöveg, hogy a regénybeli tudás és a tudományos tudás ugyanolyan természetű, csak a regény fejletlenebb formában nyújtja ezt az olvasónak. Ez biztosan vitatható. Másrészt úgy beszélsz a tudományos eredményekről, mint amik véglegesek. A példád szerint a *Dr. Jekyll és Mr. Hyde* jelentősége abban rejlik, hogy úgy írja le a lélek működését, ahogy később Freud, aki azonban ugyanezt egyszer

és mindenkorra pontosabban megfogalmazta, és attól kezdve feleslegessé vált, hogy az irodalom erről beszéljen. Közben meg tudjuk, hogy nem így van, a tudományos eredmények nem véglegesek, a tudomány története a folyamatos önreflexió és önkorrekciónak története is, ami a természettudományra is igaz, de nyilván különösen igaz a lélektanra, a bölcsészeti- és társadalomtudományra. Ha viszont így van, akkor lehet, hogy másképpen kéne a regénybeli tudás és a tudományos tudás viszonyát megfogalmazni, mondjuk sok-sok példát tudnánk arra hozni, hogy egy regény kifejezetten arra vállalkozik, hogy kritizálja a tudomány világképét, ne pedig leutánozni próbálja.

A harmadik felvetésem pedig inkább az esszé második felével kapcsolatos, amely elsősorban az elmúlt évtizedek és a kortárs irodalmi színtér kritikája. Itt a tömegkultúra-kritika sok-sok évtizedes történetéből viszonylag jól ismert érv jelenik meg, ami tulajdonképpen egyfajta moralizáló érv. Valami olyasmit mondasz, hogy talán képes volna a regény arra, hogy új tudást adjon nekünk, kényelmetlen tudást, kritikai tudást, olyan tudást, ami arra ösztönöz minket, hogy felülvizsgáljuk az ideológiai előítéleteinket, az identitásunkról alkotott elképzeléseinket, de az írók félnek a közönségük elvesztésétől, ezért lemondanak a

regénynek erről az elvi lehetőségéről. Tehát olyan víziót vázolsz föl, melyben az önkritikára nem vágyó közönség, a piaci haszonra vágyó kiadó és az elismertségre és haszonra vágyó író együtt egy korrupciós ügyletben vesz részt, és ez tartja fent az álkritikai irodalmat, vagyis azt a regényt, ami kritikainak tünteti föl magát, de valójában nem az. Az ilyen moralizáló érveléssel az a bajom, hogy nem nagyon hagy teret a vitára, mert minden, amit cáfolatként az ember megpróbál megfogalmazni, az a kijelentéstevő szempontjából csak őt igazolja. Ha mondjuk, most elkezdem sorolni, melyek voltak azok a regények, amelyek olvasását úgy éltem meg, hogy arra készítettek, vizsgáljam felül a politikával kapcsolatos elképzeléseimet vagy az identitásommal kapcsolatos meggyőződéseimet, akkor arra nagyon könnyű azt mondani, hogy ja, ha te ezt tekinted kritikainak, akkor legyél vele boldog, ez is csak azt igazolja, hogy te is tagja vagy ennek a korrumpálódott közönségnek, aki az álkritikát szeretné kritikaként érteni.

M. R.: Az utolsó ellenvetésedre azt tudom mondani: eszembe sem jutott. Nyilván az esszé meg az erős kijelentések miatt van így. Nem gondolom tehát azt, hogy bárki ilyesfajta indítatásból írna vagy adna ki könyvet, tehát nem akartam morális színezetet adni ennek a kér-

désnek. A tudástermeléssel kapcsolatban egyszerűen csak az a kérdés fogalmazódott meg bennem mint botcsinálta szerzőben, hogy tudok-e bármiféle újdonságot írni. Általánosabban: az irodalom tud-e ilyesmivel szolgálni. Most fejeztem be Bartók Imre új regényét, ami erről a kérdésről is szól. Nyilván az én esszém az ő regényétől függetlenül született, de hasonló problémákat vet föl. Arról is akartam beszélni, kimerülhet-e az irodalom mint autentikus és autonóm megszólalási forma. Ugye ez meg a posztmodern utáni állapot problémája, ami nemcsak nálunk, hanem mindenütt kérdés. Ugyanis a posztmodern utáni helyzetben, amikor újra a magától értetődőség, a történet utáni vágy, a realitás és személység került előtérbe, ami egy csomó olyan könnyű kézzel működtethető poétikai kódot, írói eszközt, témát éleszt újjá, amelyek nagyon erős hatást képesek ugyan kiváltani, ugyanakkor nem igazán látom, hogy valami olyasmit tudnának kínálni az így létrehozott művek, ami a „mondhatatlan” kimondásában vagy az új megnevezésében segíthet. Egyszerűen csak erre vonatkozik ez a szerencsétlen „tudástermelés” kifejezés, és nyilván nem a tudományos, pozitivistá tudáseszményhez próbálom mérni az irodalmi megszólalást... A tudástermelés helyett egyszerűen mondhatnám azt, hogy a világ és az önmagunk megismerésével kapcsos-

latos diskurzusok annyira erősek, hogy az irodalom funkciója egyre szűkebb terekbe szorul vissza. Egyre kevesebb olyan állítás van, amit még ne mondott volna el egy pszichológus, vagy egy filozófus, vagy teszem azt, egy urológus. Ezek között a nagyon erős elbeszélések között szerintem az irodalomnak egyre nehezebb megszólalnia. Lehet, hogy ez érzécsalódás, mert nyilván nem látok rá a saját jelenemre, nem tudok ilyen perspektívát nyerni, ugyanakkor az irodalmi tér leszűkülése miatt egyre nehezebb levegőt venni.

Ráadásul nagyképűség volna azt mondani, hogy a kortárs irodalom teljességét ismerem. Évente megjelenik körülbelül 1700 cím, ami szépirodalmi kategóriával van jelölve. Ennek kb. az egytizede kerül be a Libri-díj jelölő listájára, ami azt jelenti, hogy ezek azok a könyvek, amelyekről azt gondolják a kiadók, hogy valami más szintet (uram bocsá’: magasabb irodalmi szintet) képviselnek. Ennek a töredékét olvasom el évente. Arra sem feltétlenül emlékszem, hogy mondjuk, az előző évi tízes listán mik szerepeltek. Tehát azt akarom mondani, hogy bármiféle általánosító kijelentés csakis illúziók keltette képzet lehet a részemről. Valójában azért tudok ilyet mondani, mert belülről látom egy picit, mármint a saját írói praxisom felől nézve. Innen nézve pedig az a kérdés, hogy van-e értelme

annak, amit csinálok. Tehát azon próbáltam elgondolkodni, hogy egyáltalán van-e értelme erőlködni azon, hogy valami olyat mondjak, amit még nem mondtak ki. Közben persze tudjuk Arany Jánostól, hogy Homérosz óta nincs olyan, amit nem mondtak volna. De azért közben ez olyan szorongást kelt, ami nyilvánvalóan ilyesfajta esszéekben megfogalmazódó érzéksalódásokhoz vezet, ha már nem sikerült kimondani a kimondhatatlant.

BÁRÁNY TIBOR: Jó, akkor eljátszom a rossz rendőr szerepét. Én nem voltam nagyon boldog a cikktől, mert korábban sokat foglalkoztam a magaskultúra és a tömegkultúra értékalapú megkülönböztetésének kérdésével, és tudtam, hogy ha Robi a „lektúr” szót használja az esszében, akkor az egy csomó olyan reakciót fog előhívni az olvasókból, amelyeket talán ő maga sem akarna. A „lektürözés” kétségkívül meglévő érzelmi igényeket elégíti ki a kortárs irodalmi nyilvánosságban: bárki, aki szeretne hangot adni a keserűségének vagy az elégedetlenségének a mai magyar irodalmi mező működésével vagy bizonyos művek esztétikai értékével kapcsolatban, és valami igazán bántót szeretne mondani, ki fogja játszani a lektürkártyát. A „lektúr” mindent visz: egy mozdulattal kitessékelhetjük a magaskultúra szent csarnokaiból a

nekünk nem tetsző műveket, ráadásul úgy, hogy közben látszólag mély és megalapozott kritikát gyakorlunk – hiszen azt sejtetjük vagy azt állítjuk, hogy a kulturális piac működésének anomáliái állnak a háttérben. Nem az esendő ízlésítéletünk vagy az idegenkedésünk az éppeni irodalmi konvenciórendszerek változásától, ó, dehogy. És hát az történt, mint amire számítottam: sokan megosztották az esszé linkjét a közösségi médiában valami olyasféle kommentárral, hogy „végre beszélünk a fontos kérdésekről” – és egyértelmű volt, hogy a lelkes tartalommegosztók elképzelik azt a kortárs író, akinek a sikerével bajuk van, és úgy olvassák a szöveget, mintha az finom, utalásos módon erről a szerzőről és az ő műveiről szólna. Amire az esszé lehetőséget is biztosított, hiszen Robi egyetlen kortárs alkotó nevét sem írja le – legfrissebb példája egy majd’ százéves regény! –, így azt a művet illesztjük be gondolatban a „lektürösödő magyar irodalom” szomorú példatárába, amelyiket csak szeretnénk. Az olvasók jelentős része tehát nem úgy értette az esszé fő megállapítását, hogy általában véve a magas irodalom lektürösödik, hanem hogy a kortárs magyar irodalom, ezen belül is X. és Y. mai magyar író életműve teszi ezt.

De van egy másik probléma is, amit szintén a „lektúr” szó használata hív elő. Noha világos volt, hogy

Robi írása nem a ponyvát vagy a lektúrt akarja bántani, a gondolatmenet mégiscsak jóváhagyja az értékalapú megkülönböztetést, tehát azt az elképzelést, hogy egyfelől vannak az üres, tartalmatlan, pusztán szórakoztatásra alkalmas olvasmányok, másfelől meg vannak a mély, elménket és esztétikai érzékünket alaposan megmozgató, komoly szépirodalmi művek, és az utóbbiak lényegükből fakadóan értékesebbek az előbbieknél. E megkülönböztetés fenntartásához még csak nem is kell bármi rosszat mondani a zsánერიrodalom műveiről, lásd például Varga Bea izgalmas válaszcikkét az *ÉS*-ben („Magas” irodalom és „lektúr”, 2021. október 29.); ebben a szerző a *történetközpontúsággal* és a *meseigénnyel* magyarázza a „szórakoztató irodalom” népszerűségét, ékesszólóan érvelve a *middlebrow* irodalom értékei mellett. Mintha csak az irodalmi elbeszélésnek volna valamilyen természetes alapformája, és ha olyan szöveget olvasunk, amely többé-kevésbé megfelel ennek az alapformának, akkor pusztán szórakozunk (kielégülnek a „pszichológiai igényeink”) – szemben a befogadói rutinjainkat felfüggesztő, „munkás” szépirodalommal. Az irodalomolvasás azonban ennél jóval konvencionálisabb tevékenység: akkor észlelünk egy szöveget könnyűnek vagy szórakoztatónak, ha ismerjük a működését, azaz ha hozzászoktunk

azokhoz a konvenciókhoz, amelyek a mű felépítését és interpretációját irányítják.

A tömegkulturális műalkotás definícióját Noël Carroll úgy adja meg, hogy a technológiai feltételek mellett (tömeges előállítás és terjesztés stb.) mindössze egyetlen esztétikai tulajdonság szerepeljen a definícióban – tudniillik az, hogy az ilyen műveknek széles körben hozzáférhetőnek kell lenniük. Ez az a meghatározás, amellyel a kortárs (analitikus) művészetfilozófusok dolgoznak. Igen ám, csakhogy a relatíve könnyű hozzáférhetőség fogalmilag nem zárja ki, hogy a műalkotás értékes legyen. Nincs olyan koncepciója a művészi vagy az esztétikai értéknek, amely összeférhetetlen lenne azzal, hogy a művet képesek sokan végigolvasni, vagy hogy a mű összhangban van a kortárs befogadók irodalmi ízlésével. Egyszerűen azért, mert *elvileg* semmi nem zárja ki, hogy a kortárs olvasóközönség tagjai kifinomult ízlésű, nagy interpretációs gyakorlattal bíró, történetileg tájékozott befogadók legyenek. Ez viszont a művészetfilozófusokon kívül senkit nem érdekel, mondván ha fogalmilag nem szükségszerű is, hogy a tömegkultúra alkotásai gyengék legyenek, *gyakorlatilag* a többségük azért mégiscsak az. Hiszen a széles olvasóközönség tagjai nem elég jó értelmezők ahhoz, hogy számukra az igényes művek könnyen megközelít-

hetők legyenek, ezért nem is ilyesmire vágnak, és nem is ilyen könyveket vásárolnak nagy példányszámokban, hanem „lektűröket”, vagy épp „lektűrösödött magas irodalmi” termékeket. Magyarul: aki erre a megkülönböztetésre támaszkodik, akár csak ebben a gyengített formában is, azaz elismeri, hogy olykor, nagynéha a tömegkultúra területén is felbukkanhatnak remekművek, az továbbra is abból indul ki, hogy a széles olvasóközönségnek nem elég kifinomult az ízlése, a sikert hajszóoló írók pedig kiszolgálják a nem elég kifinomult ízlésű olvasók elvárásait. És ettől az elitista állásponttól joggal leszünk indulatosak.

SÁRI B. LÁSZLÓ: Több szempontból is vitatnám, amit mondasz, mert hogy ez a különbségtétel szerintem igenis megmaradt és fennáll. Csak egy példa: amikor a magyar posztmodern egyik zászlóshajójának tartott *Magyar Narancs*-ban független kritikusként írogatva felvettem, hogy milyen jó lenne, ha egy John le Carré-regényről lehetne egy 5500 leütéses kritikát az irodalmi rovatban hozni, akkor a válasz az volt, hogy eszembe ne jusson, mert az a 2000 leütéses, egyéb rovat. Nyilván kiragadott a példa, de pont azt mutatja, hogy maga a szociológiailag is leírható mező az, ami sok ellenérvet kínál azzal szemben, hogy a különbségtétel magas irodalom és lektűr,

magas irodalom és műfaji próza között nem létezik, illetve, hogy ebből a fajta fogalmi különbségtételből sokszor maga a piac igyekszik hasznot húzni.

M. R.: Szerintem Tibor írásának, meg amit most mondott, abból a szempontból igaza van, hogy az olvasók felől nézve nem érvényesek az értékkülönbségek. (A legócskább ponyva is képes megfontolandó, új szempontokat kínálni az aktuális olvasójának a saját világáról, stb.) Tehát igaza van abban, hogy tényleg nem lehet semmilyen szempontból értékkülönbséget tenni ezek között a szövegek között. Viszont belülről, tehát szakmai szempontból a különbséget meg tudjuk, sőt meg kell tennünk, egyébként, Tibor – szólj, ha nem így van –, úgy láttam, hogy te is megteszed ezeket a különbséget. Mert ha nem így volna, akkor nem beszélgetnénk most itt erről, és a saját szerepünknek sem volna sok értelme, hiszen nem volna szükség szakmai kompetenciák érvényesítésére az irodalomban.

S. B. L.: Vagy hát pontosabban arról is szó van, hogy adott esetben ezeknek a különböző irodalmi regisztereknek az elkülönítése valóban nem garantál semmiféle értéket, akár egyetlen szerző életművén belül sem. Előfordulhat, épp most írtam erről Colson Whitehead kap-

csán, hogy bizonyos szerzők műfaji prózája, nyilván az én megítélésem szerint, messze-messze értékesebb irodalmi, magas kulturális szempontok alapján, mint amikor irodalmi prózát igyekeznek létrehozni. De attól függetlenül maga a különbségtétel, az nemcsak hogy létezik és jelen van, hanem adott esetben kanalizálja az irodalmi produkciót. Már a szöveg megírását, annak a kiadónál történő elhelyezését, a megszerkesztését, a piacra való kivitelét, a kritikai reakciókat és adott esetben akár az olvasói reakciókat is egyébként.

B. T.: Örülök, hogy éppen le Carrét említetted. Nem tudok elképzelni olyan kritériumot, a nyelvi megalkotottság szempontrendszerét is beleértve, amely szerint a le Carré-regények ne tartoznának az „igazi” irodalmi művek közé.

S. B. L.: Sőt, van egy jobb példám is, annak idején a BBC-ről honosított „Nagy könyv”-kampányban Radnóti Sándor vállalta magára azt a feladatot, hogy a Chandler-regényeknek legyen a szószólója, és akkor ő – ritka pillanat: egyetértettünk – arra ragadtatta magát, hogy Chandler sokkal jobb, mint a kortárs Hemingway. Faulkner nem merte kimondani, de Hemingwayt igen, és ebben én most is maximálisan egyetértek vele.

B. T.: Egyébként nem arról beszélek, hogy ez a megkülönböztetés piaci értelemben ne létezne, vagy ne lenne hatással magára az irodalmi termelésre is; nagyon is létezik, éppen ez a probléma. Hanem azt állítottam, hogy ez a különbségtétel filozófiai érvekkel, fogalmi elemzéssel nem alátámasztható – és ezt azok is tudják, vagy vitahelyzetben kénytelenek elismerni, akik amúgy erős értékhangsúlyokkal használják a „szépirodalom” és a „zsánerirodalom” kategóriáit.

G. A.: Egy kicsit annyiban még bonyolultabb ez a képlet a *Magyar Narancs* és le Carré példájánál maradva, hogy ebben nem feltétlenül értékítélet jelenik meg, hanem az a küldetéstudata az elit sajtónak, hogy a piac ellenében kell dolgoznia, tehát az az alapfeltevés, hogy a nem piac-képeset kell megtámogatni, mondjuk egy *Narancs*-recenzióval, hiszen a le Carré-könyv úgyis el fogja adni magát, tehát az elit sajtónak nem feladata, hogy a közönség figyelmét ráirányítsa. Ami persze megint ugyanahhoz a kérdéshez vezet és ezzel szerintem visszaérünk Robi cikkének a közepébe –, hogy összeegyeztethető-e egymással a piaci siker és az önmagunkkal szembesítő tudás megfogalmazása.

M. R.: Erre mondhatok egyet gyorsan? Amikor balos fiatalokkal be-

szélgettem, akkor ők nyilván a saját ideológiai álláspontjuk alapján egy az egyben kimondták, hogy a könyvkiadók szabotálják az értékes, de eladhatatlan irodalmat, és csak a piaci szempontokat tartják szem előtt... Akkor ezzel nem értettem egyet. Szerintem az a csoda, hogy egyáltalán olyan művek is megjelennek, amelyek piaci értelemben nyilván eladhatatlanok, lásd Bartók Imre *Jerikója*, vagy akár az én könyveim... Viszont szerintem olyan tendencia biztosan van a könyvkiadásban, hogy mivel kevés a vásárló, nagyon sok címet kell kiadni, mert csak úgy jön vissza valamilyen haszon és nyilván ebben a versenyben mindenféle könyvek vegyülnek egymással, ami esetenként színvonalcsökkenéssel, illetve nivellálódással jár. De közben valószínűleg azért van az, hogy még mindig kiadnak piaci értelemben nem eladható könyveket – a Kalligram, Magvető és a Jelenkor kiadókról beszélek –, mert még olyanok ülnek ezekben a kiadóknak, akik a mi fajtánk, vagyis a piacihoz képest értett második nyilvánossághoz tartoznak vagy legalábbis onnan jönnek. A második nyilvánosságon az egyetemi kritikai életet, illetve részben a hagyományos folyóirat-kultúrát értem. Mert még megvan a szakmai becsület és elhivatottság.

S. B. L.: Intézményi tehetetlenség.

M. R.: Hát igen, igen, tehát egyelőre még olyanok ülnek a szerkesztőségekben, akiknek az irodalmi szocializációját nem a piac határozta meg, de lehet, hogy tíz év múlva már nem olyanok lesznek majd ott. És akkor mi lesz? Mondok egy csúnyát: én 2011-ben biztosan egyetértettem Tibor cikkének gyakorlatilag minden állításával, most már igazából csak azzal értek egyet, hogy értékalapon nem tudjuk megkülönböztetni ezeket a szinteket. Ráadásul, az én kultúrafogalmam vagy kultúrafölfogásom valamikor a 2000-es évek elejéről datálódik, tehát elég régen foglalkoztam ezzel, és akkor is főleg a népi kultúra és az elit kultúra kapcsolataival, erről íródott a PhD-m annak idején. Pont arról szólt, hogy a XIX. században milyen hatások működtek a populáris és az elit kultúra között, nyilván innen ered a hierarchikus kultúrafölfogásom: a kulturális javak föntről lefelé csorognak, közben torzulan, miközben a másik irányban is hat a dolog, nyilván az elit kultúra, az akkori elitnek tekinthető kultúra is átalakult a népi kolonizálása során.

Tíz évvel vagy húsz évvel ezelőtt még azt gondoltam, hogy minden mehet, vagyis minden megszólalás, vélemény, műfaj stb. egyenértékű. De most már óvatosabb volnék. Ugyanis egyszerűen nem keverhetőek össze a szakmai szempontok az olvasói véleményekkel és szempontokkal.

Ugyanakkor azt is gondolom, ha minden mehet, és ha baj az, hogy megkülönböztetjük legalább a szerkezetében vagy a működésmódjában, hatásmechanizmusában a lektúrt, a ponyvát, és mondjuk, a magas irodalmat – nyilván én sem szeretem ezt a terminust, csak nem tudok jobbat, mert szerintem a szépirodalom kifejezés nem jó, nem is véletlenül nem honosodott meg az elmúlt tíz évben –, akkor magára hagyjuk az olvasót is, akkor azt állítjuk, hogy az irodalommal való foglalkozás nem igényel különösebb szakértelmet. És akkor nehezen tudnám megindokolni, hogy történetesen most mit keresünk itt? Akkor mi a dolgunk vagy van-e dolgunk egyáltalán? Szerintem éppen arról van szó, hogy a kritikának az lenne a feladata, hogy megtegye ezeket a distinkciókat. Egyszerűen azért, mert nem ugyanazokkal a kategóriákkal kell mérni, mondjuk, Bartók Imre regényeit, meg, mondjuk, Grecsóét. Mert mindegyiknek más-más funkciója van az irodalmi térben, más az olvasói szinten, más-más értelmezői rutin kapcsolódik hozzájuk, stb. Különben igazságtalanok vagyunk. De ehhez szakértelemre van szükség. Én nem tudom, hogy a lektúrának van-e egyáltalán kialakult kritikai szempontrendszere, van-e kritikai nyelv például, ami képes a lektúrral mint jelenséggel számot vetni. Gyanúm szerint egyébként nincsen, most, ahogy lá-

tom, könyvajánlók vannak meg recenziók, amikkel könyvkiadói szempontok érvényesíthetőek, nem pedig kritikai ítéletek. A könyvkiadók nem gonoszak, hanem az a dolguk, hogy népszerűsítsék a kiadványaikat. Mi más lenne az érdekük, minthogy eladjanak könyveket. Csak az a helyzet, hogy a kritikai diskurzusban, legalábbis a könnyen elérhető, netes, rövid kritikai műfajokban egészen egyszerűen inkább ez a könyvajánló-szint képviseli a kritikát. Nem tudom, miért alakult ez így, talán mert a könyvpiac gyors reakciókat igényel, a gyors reakció viszont nem tesz lehetővé alapos szövegmunkát. Persze van olyan színtér, ahol működik az igényes szakmai kritika, csakhogy ez a piachoz képesti második nyilvánosságban zajlik, vagyis a folyóiratokban. A folyóirat-kultúránk viszont tökéletesen párhuzamosan működik a könyvpiaccal, és nagyon kevés hatással van a könyvkiadásra. (Például mert lassú: mire egy könyvről pozitív vagy negatív kritika jelenik meg, a könyv piaci sikere vagy bukása már régen eldőlt.) Legfeljebb a szakma számára jelentenek bármit is az itt közölt írások, de például azoknak a szerzőknek semmit sem jelent egy folyóiratban megjelenő értékítélet, akiknek már eleve megvan a maguk olvasóközönsége. Így aztán tökéletesen elválik a szakmai és piaci diskurzus egymástól. Gettósodik a kritikai élet is.

B. T.: A magyar kiadói világban tényleg nagy változások zajlottak le az elmúlt évtizedben, ez igaz, de én a legkevésbé sem értek egyet a balos fiatalokkal, akikkel te vitatkoztál, Robi. Mi történt? Létrejött két nagy kiadói csoport, jelentős piaci fölényrel, amelyek együttesen lefedik a magyar könyvpiac túlnyomó részét. Ám mindkettő abban a modellben dolgozik, hogy legyen a kiadói csoportban néhány „pénztermelő” egység, amely a sikerkönyveket gyártja, és tartsunk fent két-három magas kulturális presztízsű irodalmi kiadót (kortárs magyart, világirodalmi), amelyeknek nem kell feltétlenül hatalmas példányszámokat produkálniuk. Biztos vagyok benne, és bocsánatot kérek mindazoktól, akiknek ennek hallatán kinyílik a zsebükben a proletárdiktatúra, hogy ez sokkal jobb helyzet, mint a tíz évvel ezelőtti. Bartók Imre remek könyvei tíz éve nem ilyen igényes szerkesztésben, ízléses borítóval jelentek volna meg, és nem jutottak volna el ennyi könyvesboltba. Persze ha mindettől függetlenül egyéb bajaink is vannak a kapitalizmussal, akkor ezt elmondhatjuk, de történetesen a kis példányszámú megjelenő, igazán minőségi kortárs irodalomnak nem tett rosszat ez a könyvpiaci átalakulás.

Egyébként szerintem a valódi intézménypolitikai határvonal nem az „olvasmányos irodalom” és az

„igényes irodalom” között húzódik, hanem a spekulatív zsánerekhez tartozó kiadók és olvasóközönségek és a „szépirodalom” intézményi világa között. Pár évvel ezelőtt a hazai science fiction-, fantasy-, horror-szcénán belül lezajlott egy pontosan olyan kritikavita, mint amilyenek a mi kritikavitéink voltak. Rettenően érdekes megnézni, hogy szinte szóról szóra ugyanazok a problémák merültek fel, mint korábban a „szépirodalmi” szintéren: Milyen nyelvet használjon a kritika? Feladata-e az értelmezőnek, hogy az esztétikai értékítéletének alátámasztása során egyúttal „szakmai” ismereteket is közvetítsen az olvasóknak? Van-e különbség professzionális és laikus kritika között? És így tovább.

G. A.: Én most Tibor rossz rendőre akarok lenni. Szerintem kanyarodjunk vissza az esszéhez, mert egy csomó izgalmas aspektusát nem beszéltük meg. A fentieket úgy kötém vissza Robi szövegéhez, hogy mi köze van mindennek a regényben felépülő vagy onnan kinyerhető tudáshoz. Azt hiszem, én itt inkább Robival értek egyet, mint Tiborral: igenis, mondhatjuk azt ma is, hogy vannak olyan művek, amelyeknek az olvasásába azért érdemes nagy energiát befektetni, mert ily módon megtudunk valamit, amit más módon nem tudnánk meg. Végtére is ez a foglalkozásunk mind az ötünknek,

akik itt ülünk. Nem biztos, hogy erre a „magas irodalom” a legjobb kifejezés, de hogy van a könyvek között ilyen szempontból különbség, azt semmiképp nem vonnám kétségbe. Csakhogy szerintem az, hogy a műben megvan ez a potenciál, nem fordítottan arányos az olvashatóságával. Azt tehát már vitatnám, hogy ha egy regény szélesebb közönség számára is élvezhető, az automatikusan együtt jár azzal, hogy a professzionális vagy érzékeny műértelmező nem talál ilyen tudást benne.

S. B. L.: Én is ehhez kapcsolódnék. Azt hiszem, hogy ebben teljesen egyetértek Annával. Inkább abban látom a problémát, hogy a piacot működtető tendenciák – nálunk talán még nem, de nagyobb irodalmak esetében máshol igen – vajon milyen hatással lesznek hosszú távon magára az irodalmi termelésre? Két dolog merülhet fel itt: az egyik az, hogy maguk a kiadók hogyan oldják meg a világirodalmi szövegek kapcsán a keresztfinanszírozást lektűr és műfaji próza, valamint a szépirodalom, vagy a magasirodalom vonatkozásában. Én nem látom olyan rózsásnak a helyzetet, mint ahogy azt Tibor vázolta. Az irodalomnak vagy a valamilyen szempontból esztétikailag értékesebbnek gondolt szövegeknek a megjelentetése, a termelés a különböző gyártósorokon nem mindig működik ilyen csodálatosan

elválasztva egymástól. A világirodalomnak a magyarországi tálalása esetében semmiképpen.

A másik kérdés, hogy mit hoz a jövő. Ha valaki pisztolyt szegezne a fejemhez, és meg kellene neveznem az irodalmi szövegeknek a kiemelendő értékét, akkor az a kreativitás és a képzelőerő kiaknázása lenne. Ami viszont az általam kissé behatóbban ismert amerikai irodalomból látszik, az az, hogy a kreatív írás technológiájának az oktatásba történő bevezetése intézményesült esztétikákat hozott létre. Robi szövege ott talál, hogy talán a magyar irodalmon belül is megjelennek vagy megjelennek, vagy előbb-utóbb megjelennek majd a különböző kezdeményezések révén a midcult mesteremberei, és az irodalmi szerzők helyére lépnek. Jelenleg magánkezdeményezésekről van szó, mint korábban a Magyar Író Akadémia, mely fizetős képzést működtetett annak idején. Szóval hogy kinőnek majd ezek a nagyon rossz értelemben véve „tanult” szerzők a földből, és hogy ennek egyszerűen hosszú távon káros hatása lehet a kortárs magyar irodalmi életre, ha nem születik meg az adekvát olvasói és kritikai reflexió. Ahogyan Németországban és főleg Amerikában kialakulnak azok a fajta intézményes esztétikák, melyek visszavezethetők lesznek erre a nagyon sajátos cserebomlásra, mely az egyetemek falai között jött létre a hidegháború során

az Egyesült Államokban, amikor is a tudománytól a kreativitást, a bölcsészettudománytól pedig a technológiai irányultságot várták el. Ez nagyon furcsa hidegháborús intézményrendszer az egyetemen belül, ami mellel egyébként nemcsak írókat termelt ki, és ez szerintem még fontos, erről kevesebbet is beszéltünk, hanem olvasókat is.

B. T.: Elmondom, mi volt nekem furcsa Robi esszéjében. A művészet episztemikus vagy kognitív értéknek problémájával a kortárs analitikus művészetfilozófusok is sokat foglalkoznak. Két kérdésre keressük a választ: közvetít-e valamilyen tudást a művészet, és ha igen, miféle – illetve vajon a művek episztemikus/kognitív értéke milyen viszonyban áll az esztétikai vagy művészi értékkel. A keményvonalas kognitivisták mellett szoktak érvelni, hogy igen, a művészet révén sajátos tudásra tehetünk szert; egyesek szerint ez a tudás tételes, tehát propozicionális tudás, mások úgy gondolják, hogy valamifajta know-how jellegű, praktikus tudásról van szó, megint mások fenomenális tudásról beszélnek (ilyen és ilyen átélni bizonyos léthelyzeteket, a művek befogadása során megtapasztaljuk, milyen az, amikor így és így adódik számunkra a világ). A feketeöves kognitivisták azt is hozzátesszük, hogy mindezen felül a művek ismeretértéke vagy

tapasztalati értéke egyértelműen meghatározza az esztétikai értéküket. Például ha egy műalkotás nem segít tisztázni a morális tudásunk rendszerét, hanem elhomályosítja a fontos összefüggéseket, akkor az szükségképpen esztétikai kudarchoz vezet, ahogy például a már emlegetett Noél Carroll gondolja.

És most érkezünk vissza Robi cikkéhez. A keményvonalas propozicionalista kognitivisták állásponttal szemben az szokott lenni az egyik legerősebb érv, hogy a konszenzualisan legmagasabbra értékelt, „klasszikus” műalkotások némelyike semmiféle érdekes propozicionális tudáshoz nem juttat el bennünket, hiszen amit megtudhatunk belőlük az emberi természetéről, a minket körülvevő világról stb., azt sokkal pontosabban leírják a szaktudományok. Következésképpen valami másnak kell felruházni őket esztétikai értékkel, nem az állítólagos episztemikus értéküknek – vagy az episztemikus értékükről kell valahogy máshogy számot adnunk, propozicionális tudás helyett másféle (sajátos perspektívák megismeréséből eredő, fenomenális vagy praktikus jellegű) tudásról kell beszélnünk. Robi cikkének gondolatmenete olyan volt, mintha a szerző megfogalmazná az érv első felét, majd szomorúan szétvárná a kezét: sajnos ez a helyzet, amíg a szaktudományok fejletlenek voltak, az irodalmi műveket is hasz-

nálhattuk ismeretszerzésre, de mára a tudomány átvette a művészet szerepét, ez a projekt kimerült, az irodalomnak vége van. Számomra viszont ez *reductio ad absurdum*: ha az érvelésből az a konstraintuitív álláspont következik, hogy mostanában nem születhet nagy vagy jelentős művészet, akkor az az érvelés biztosan nem helyes. Mint mondtam, az erős, jól védhető kognitivistáknak valamiféle sajátos perspektívára hivatkoznak: a művészet értéke például abban áll, hogy megmutatja, milyen módokon adódhat számunkra a világ – és ezt a szerepet semmiféle szaktudomány nem vette át, sem másféle társadalmi gyakorlat. Ez a fajta kognitívizmus túléli a Robi által előadott történeti elemzés támadását. Arról nem is beszélve, hogy nem kell kognitivistáknak állásponton lennünk, hogy a műveknek valódi esztétikai értéket tulajdonítsunk, szóval a művészet úgye nincs veszve.

M. R.: Tibor, köszönöm, visszaadtad a hitemet az irodalomba és az írásba, de most ezt komolyan mondom, minden irónia nélkül. Nyilvánvalóan így van, és most aztán pláne bánom ezt a gyorskézzel odavetett tudástermelés kifejezést tényleg, tehát soha többé nem írok esszét. Valójában azt akartam ott mondani, hogy az irodalom autonómiájának a szűkülését érzékelem. Csak annyit akartam mondani ezzel a tudás-üggyel,

hogy az irodalom alkalmas-e idegenségek megfogalmazására, vagy csak azonosságállításokat tud tenni. Ez egy jól ismert, egyszerű romantikus örökség, aminek persze az a tétje, hogy egyáltalán létezik-e mondhatatlan, maradt-e még megnevezhetetlen dolog, aminek a megnevezésére az irodalom szakosodott. A lektúrhöz kapcsolódó viszonyomnak ez az egyik alapproblémája: azokat a műveket tekintem lektúrának, amelyek azonosságokat állítanak, amelyek megerősítenek bizonyos tapasztalatokat az emberről, a világról stb. Tehát nemhogy komplexitásában szemlélik a létezését, hanem leegyszerűsítik azt jól ismert, és egyben veszélytelen ismerősségre. Amúgy az ilyen, mondjuk úgy, arisztoteliai esztétikának is megvan a maga pszichológiai, társadalmi, filozófiai szerepe: örülünk, ha megpillantjuk másban a saját arcunkat. Legalább annyira nem vagyunk egyedül, miközben igazából nagyon egyedül vagyunk, amiről nem annyira szeretünk hallani/olvasni. Viszont valójában nagyon kevés olyan szöveg van, amely képes arra, hogy kizökkentsen a felkínált/kínálkozó és tolawkzó jelentések rendjéből, és lehet, hogy ez azért van, mert egyszerűen nagyon nehéz ilyen szövegeket írni. Az elitizmussal kapcsolatban még azt akartam mondani, hogy azonosságállításokat könnyű tenni, meg lehet tanulni azokat a techniká-

kat (pl. az íróiskolákban), amelyeknek a segítségével bárki képes újra elmondani azt, amit már tudunk, de rohadt nehéz igazán arról az idegenségről mondatot, történetet stb. írni, ami pl. arra késztet, hogy egyáltalán írni akarjak. Lehet, hogy egész egyszerűen az van, hogy az iszonyatos volumenű könyvtermelés és az ezt promotáló zaj közepette valószínűleg nem tudjuk fölmérni, melyik az a könyv, ami arról az idegenség tapasztalatáról igyekszik beszélni, ami az írója és mindannyiunk létezésének közös ismeretlenje. Szerintem a „magas” irodalomnak ezt a közös ismeretlent kell megneveznie és kifejtenie. Mivel ez nagyon nehéz, ezért kevesen vannak a választottak. Azt nem tudhatom persze, hogy kik azok, hiszen az én érzékelésemet is összezavarják a napi gyors ingerek, már ami az irodalmat illeti, de éppen az lenne a kritika dolga, hogy ezt észrevegye és kimondja helyettem, az olvasó helyett.

M. I.: Zárszóként csak annyit mondanék, hogy mindez nekem, iroda-

lomtörténésznek azért volt roppant tanulságos, mert ahogy elnézem, a magyar kultúrában ez a vita olyan 50-60 évenként lejátszódik. A 19. század közepén Gyulai Pál Jókai-vitája tulajdonképpen ugyanígy az irodalom ellektűrösödését tárgyalta, a 20. század elején a tárcairodalom elleni nagyon erős támadás ugyanezt a lektűrösödést vette elő, a hetvenes években pedig lezajlott az Adorno elmélete körüli nagy veszekedés: mindig felbukkant az elitirodalom, tömegirodalom, magas kultúra, alacsony kultúra vitája. Ne felejtjük el, hogy mindezek a viták már messze-menően a kapitalizmus korszakában játszódtak le, és ugyanúgy felmerült a könyvkiadásnak a kérdése, az olvasóközönség elterjedése és ugyanakkor pedig a minőségi olvasóközönség állítólagos szűkülése, mint ebben a mostani vitában. Szerintem e mostani vita igen termékeny volt, köszönjük, hogy Robi kirobbantotta. S nagyon remélem, hogy lesz folytatása is, vitatanulmányokban vagy másképp. Köszönöm a beszélgetést.

A szellemi eltompulás mint tömegpusztító trend

A tudás leértékelődésével találkozom nap mint nap. Szomorú tapasztalat, egyetemen, ismerőseim között, meg úgy a közhangulatban. Szaktudás, tudományos elmélyülés veszít korábbi rangjából – jelen van, s bár tudjuk, hogy nélküle nincs társadalom meg gazdaság, de megbecsültsége mégis gyengül. Ez a trend. Kezdődik az érdeklődés – kíváncsiság – beszűkülésével, az olvasás hanyagolásával folytatódik, és a *fake news*, az álhírek, a propaganda meg a bulvár címsorainak zabálásával teljeseedik ki. Persze tudom, hogy ez nem általánosítható jelenség, de szívárog a társadalmi tudat pereméről befelé. Veszélyes tendencia, mert könnyebb a féltudást, az érdekes álhíreket emészteni. Látszatra szórakoztató, de szomorú, s mit mondjak, olykor veszélyes trend. Remélem, nem teljeseedik ki. Ezért aztán most csak nyomait szeretném felkutatni.

A koksztól a drogig

Az eltompulás leglátványosabb trendje a droghasználat. Ami ha csendesebben is, hisz már nem lobog, mint a heroin korszak virágkora idején, de szívárogva, ma is terjed. Legutóbb Hollandiában, a világ korábban legbékésebb országában robbant be a dél-amerikai drogtömeg, bandaháborúk törtek rá a városokra. Nem mondanám, hogy mindenki eltompul közösségünkben, de ez az első lépés a közöny, a szellemi leépülés felé. Ezért a társadalmi-közgondolkodásbeli kiüresedést ezzel a döbbenetes hírrel kezdem.

Hollandiában liberalizálták először a marihuána és kokain kisméretű magánfogyasztását. Ma is csak apró vétségnek számít, azaz birtoklásáért, illetve a személyes fogyasztásáért nem jár börtön. Így aztán Amszterdamban évek óta természetes volt a laza élet, Európa országaiból is idejöttek a kíváncsiak meg a koksztól

ni vágyók. Kedvelték a kávézókat, ahol kis mennyiségben a kávé mellé fűvet is kaptak a betérők – s razia esetén megúszták pénzbírsággal. Csakhogy ebben a rendszerben már korai időktől benne volt a koksiz, és a koksszal együtt nőtt a maffia. Íme a számok, melyeket a *Der Spiegel* (2021. Nr. 42.) adott közre: 2019 folyamán szintetikus drogokat 19 milliárd euró értékben dobták piacra. Rosszabb adat, hogy az ott hirtelen megjelent drokartell 189 embert végzett ki, köztük tucatnyi újságíró, bírót, jogászt, tanút és *nota bene*: véletlenül eltalált civilt. (Ezért aztán a drokartell elleni felderítő munkát végzők, azaz az áldozat-jelöltek többsége ma már rendőri védelem alatt, álnévvel, védett házban, elszigetelten él.) Ezek a számok 2013 óta szökkentek a magasba. Ez az ország évente 500 tonna kábítószerrel látja el honfitársait és persze Európát – és ez a szám tán csak tizede a feketén áramló koksznak, meg ami megy tovább Ázsiáig.

Szép lassan növekszik a fogyasztók száma, s vele az eltompulás, érdektelenség – habár egyes drogokat azzal reklámoznak, hogy felfokozza a szellemi hatékonyságot. Ami igaz, de erősebb a „visszacsapás”, a mély depresszió és közöny, amit okoz. Bármint is van, a kábszer – a szellem tompításának eszköze, a magára hagyott ember leépülésének eszköze. Az intellektus, memória – műveltsé-

get nem is említem – háttérbe szorul. S ha terjed – tömeges jelenség.

A kokszolás persze kirívó jelenség, ide csak felütésként citáltam. A lélek tompulásának végállomása. Ezért itt abba is hagyom, mert fontosabb a jelen szellemi köznyelve szintjének sorvadását vizsgálni.

Az eltompulás mélyformái

Nemcsak a média, a politikai propaganda szuggerálta panelek, de a facebook/sms/twitter és a digitalizáció által ránk nyomott általános felszíniesség is táplálja a társadalom némely rétegének szellemi leépülését, azaz közönyét, birka viselkedését. Ezek a ma már általánosan használt digitális felületek a tompulást előidéző eszközök, s némi túlzással tömegpusztító hatással bírnak. És a felületeken való siklás jócskán megágyaz a diktatúráknak. (A szellemileg korlátozottaknak mindent be lehet adni, elhiszik, vallják és terjesztik... – ismerjük.)

Vagyis a digitális kultúra eszközei az eltompulás, tudásközöny fegyverkészletei lehetnek, hiszen ebben az eszköztárban pár szóval, egy *like*-kal el lehet intézni bonyolult összefüggések kikerülését, rosszabb esetben semmissé tenni: nincs probléma, itt csak *like-dislike* van.

A rövidség valamikor retorikai erény volt, ma a közbeszéd (ha van

ilyen) szemantikája: hogy vagy? jól; bővebben? rosszul. – ennyi. És ez humorosnak tűnik, de az egyént magára hagyja, társnékülivé teszi. A kommentek, posztok írása nem helyettesíti a *face-to-face* beszélgetést, amiben az egyén teljes valójával (akár álvalójával is) vesz részt. Nem is csak a metakommunikációra, a másíkról leolvasható jelekre gondolok, de a verbálisan kifejezhetőre, az utalásokra, a körmondatokra, melyek lehetnek ugyan unalmasak, de tartalmuk informatív, túl a kimondott szavak-mondatok tartalmán. A rövidség ma lehenget, és erény: a hatékonyság (*efficiency*) diktálja, a mondatok túlszordulása illetlenség, hatástalanság. A médiában külön neve is van az egy-két szavas, de maradandó hatású beszéd-töredékeknek: *sound bite*-nek becézik. Rémes...

Mi minden esett már a szemétkosárba. A jónép nem olvas regényeket, nem véletlen hogy a ma dívó sztenderd regényterjedelem: 250 oldal. De azt se lapozzák fel, sokan inkább megnézik a wikipediában a tartalmi kivonatot. Gyerekkoromban a trafikban lehetett kapni kis füzetkét, amiben röviden, másfél-két oldalban benne voltak a kötelező olvasmányok tartalmi: ha bevágtad, tudtad, „miről szól” a regény. A tanár, ha értette a szakmáját, persze rákérdezett az eldugott részletekre: pl. a szereplők által szívott szivar márkájára, a baleset helyszínén levő növé-

nyekre, amiből következtethettünk, milyen évszak van épp, a női ruhák díszekre – aztán lebuktunk. Mára ez a trükk már kiment a divatból: a katedrán ülők belenyugodtak, hogy csak rövid passzusokat lehet házi feladatnak feladni.

A nem olvasás csak egyik tünete az elbutulásnak, bár szociológiailag van rá kifogás: a betűkultúra helyett ma képkultúrában élünk, film, tévé, Instagram, Youtube – és elvagyunk velük. Nem kell olvasással gyötörni a szemet-agyat...

Pedig a felszínesség veszélyes. Ma már a fontosabb pénzügyi, jogi, rendeleti szövegek apró betűs részei tartalmazzák a csapdákat, mert az irományok szerkesztői ismerik a közönséget, tudják, hogy apró betűt senki sem olvas, ott lehet lecsapni a jónépre. Kölcsönfelvételnél, adás-vételi szerződéseknél, vagyis hosszútávra ható kööttségek írásbeli nyugtázása esetében életbevágó az apró betűs szövegrészek pontos ismerete, mert egy-két év múltán durván ráfizethetünk, akár életünkbe is kerülhet, ha kihagyjuk ezeket a sorokat.

A felszínesség macska-egér harc: aki a szerződés szöveget írja, számít az olvasó figyelmetlenségére és a csapdákat eldugja az apró betűs passzusokba. Mi meg beszélünk a csapóajtón. Ld. külföldi valutá-

ban felvett hitelek károsultjait – a bankok joggal állítják, hogy ők tájékoztatták ügyfeleiket, hisz írásban is megkapták a feltételek sorozatát. Persze tudták, hogy azt a szándékosan hosszúra nyújtott apró betűs hablatyot a többség nem fogja végigböngészni és megjegyezni. Így aztán e tévedésre egy fél élet ráeme-
het. A károsultak hiába tüntetnek, írásba van foglalva a figyelmeztetés, és a csapdába került ember alá is írta. Pont, nincs apelláta. A másik oldalon ez az „apró betű”-trükk nagy üzlet az ügyvédeknek: ma szerződést csak ügyvéddel vagy közjegyző előtt lehet írni-olvasni... Elérkeztünk a mély zsebek világába. Aki nem bírja, egy életre rabszolga marad...

Ez tehát a szellemi beszűkülés életveszélyes területe. A bunkóságon lehet viccelődni, de éles helyzetben halálosan tud visszaütni.

Érzelmek egyszerűsödése

A közbeszéd durvulásáról, a politikai viták alpáriasságáról panaszkodunk, pedig az okok mélyebben rejlenek. Részét alkotják a szellemi horizont beszűkülésének. Az az érzelmi skála, amin még a huszadik század elején is tudtunk játszani, zsugorodik: kommunikációs készetünkől hiányzik az empátikus ráérezés, a tapintat, a rokonszenv. A szeretet érzékeltetése igen alacsony lángon lobog. A köz-

lekedésben ma már közhelyes téma az agresszivitás, mielőbb meg kell tanulni védekezni ellene – defenzív vezetés – de ennek ellentéte, az érzelmi „lágyság” feminin tulajdonságnak (buzi tulajdonságnak) minősül, egyszóval: nevetséges.

Kis szelete a szellemi-érzelmi szféra zsugorodásának a zenei fogékony-ság. A komolyzene tábora, ha nem is drasztikusan, de fogyóban van, klasszikus darabok koncertjeit inkább az idősebb korosztály látogatja. Az opera kivétel, oda presztízs okán illik járni bizonyos osztálykötelezettségek okán. A musical elmegy. De ki lelkesedik egy Bach–Beethoven–Bartók koncertprogramért? (Egyáltalán: ki az a Beethoven? – kérdi a műveltséget lenéző álközvélemény.)

Jó, tudom, hogy eltúlzom ezt a hanyatló trendet, nem általánosíthatok, hiszen a középosztály megtartotta műveltségének ezt a terrénumát, nem adja fel, hogy a gyerek zongorázni tanuljon, és legyen bérlete a Zeneakadémiára. De egyetemi óráimon tapasztaltam, milyen átkozottul nehéz Beethoven késői szonátáiban a romantika – időben jóval odébb bekövetkező – hullámának csíráit érzékeltetni. Ehhez természetesen műveltség, nevelődés kell, de a befogadáshoz érzelmi rezonancia is – hiába tudod, milyen korban szerezte Brahms a *Kettősversenyt*, ha nem érzed át a cselló-hegedű párvialdal tragikus-bájos játékát. Arra

már célozni se merek, hogy Bartók *Concertójának* „szép vagy, gyönyörű vagy, Magyarország” című, egykor népszerű (hazafias) dallamparafrízisa érzelmi tragikumát képtelen vagyok érzékeltetni hallgatóim körében. (Ki ismeri már az eredeti dallamot, és ki hallja a zeneszerző honvágyának tragikus, kínra feszített vallomását. Csak megjegyzem, hogy ezek ma már a „tudni nem érdemes dolgok” birodalmába tartozó ismeretek. (Lásd Hatvany Lajos: *A tudni nem érdemes dolgok tudománya* című, 1908-as, először németül publikált pamfletjét.)

Arra akarok kilyukadni, hogy a zenetörténeti műveltséget el lehet sajátítani, de mai érzelmi készletünkkel a muzsika eleven testébe behatolni egyre nehezebb. Érzelmi kultúrára senki se nevel, így az egyre soványodik, a lélek kiüresedik. („bazzmegolni” könnyebb, mint egy Pilinszky versre ráérezni.)

A zene transzcendens mivoltára csak azért céloztam, mert ott a legvilágosabb az érzelmi fogékony-ság egykor széles skálájának zsugorodása. Aki ma bög egy Chopin *Nocturne*-ön, azt hülyének nézik. A popzenében is fellelhető ez az egyszerűsödés: A Presser-Zorán-korszak dalai (és proteszt művei) ma még élnek, sőt kiirthatatlanul benne vannak a köztudatban, de érezni, hogy a zenei köznyelv csendben kezdi félretolni ezt a fajta zenei vilá-

got. A rappelés és társai kellemesebbek: Cipő vagy Koncz Zsuzsa még az apák-nagyapák kedvencei, az újabb generációk heavy-metalban járatósak, vagy azon is túl, számomra is ismeretlen zenei vidékeken kolbácsolnak. Persze, mondhatjuk, hogy divatok jönnek-mennek, örökzöldek is képesek hervadni, de itt most az érzelmi befogadás sorvadásáról beszélek, ami azért más.

Állatbarátaink. Állítólag hatmillió kutya van Magyarhonban. Nagyvárosokban majd minden családban van négylábú, szeretetigényünket rajtuk éljük ki. (Szerencsére, a gazdik és állataik nagyjából leszoktak az utcák piszkításáról.) De furcsán alakult ez a viszony: a négylábúakat jobban szeretjük, mint az embereket. Egy hajléktalanba bele lehet rúgni, egy kutyára még rászólni sem szabad. Nem is akarunk, mert cukiságnak tartjuk a kutya-cica háztartást. Miért jött az érzelmi viszony ilyen felcserélődése: állatot igen, embert – nem? ... (Kutyás vagyok magam is, nem átkozom kutyás társaimat...) Négylábúakkal könnyebb, de akkor is szegényedés. Persze, egy kedves kis szőrpamacot könnyebb szívünkbe zárni, mint egy problémával teli felnőttet, társunkat, akin valahogy segíteni kéne.

Mindebből nekem az jön le, hogy a tompulás felé haladás – a *Totale*

Verblödung térhódítása, ahogy a németek mondják – nemcsak szellemi elszegényedés, hanem az érzelmek, sőt a tudattalan világ sorvadását is jelenti.

A tekintet kiüresedése

Ha valami fájdalmasat látunk, elfordítjuk pillantásunkat – nem akarunk részesei lenni mások szenvedésének. Állítólag védekezünk, úgyse tudunk segíteni, ezért aztán még tekintetünkkel se avatkozunk be a szerencsétlenek sorsába. Ez is leépülés, az érzelmi (emberi) gazdagság egy szeletének kivágása életünkéből. A szenvedés elviselése hozzátartozik az érzelmi háztartásához. Nos, ezt igyekszünk kikerülni. A menekültek tengeri gumicsónakjait kilövik, vagy csak elsüllyednek a semmibe. A vízből csak *privát hajók* mentik a szerencsétleneket. Érthető ugyan – Olaszország, Spanyolország vagy általában az Európai Unió nem bír több menekültet befogadni... (biztos ez?). De nem is akarunk tudni arról, hogy évente háromezer ember (gyerek, nő) fullad a tengerbe. Ugyanez a helyzet a szíriai bombázás áldozatait illetően vagy az afgán civil halottak hihetetlen magas számával, stb. Nem veszünk róluk tudomást, a halottakat-sebesülteket nem akarjuk látni, se asszonyokat, se vízbefúló gyerekeket. Mekkora döbbenet volt

Alan Kurdi nevű szír kisfiú szíven szúró fotója a Földközi-tenger partfövenyén. Soha többet ilyen...

Tudat alatt úgy véljük, hogy pillantásunk elkerülésével kevesebben fulladnának tengerbe Európa határain... Tudom, elég kinek-kinek saját kálváriája, egy-egy ilyen látvány tudomásulvétele megterhelés. De melyik érzelem nem teher? A szenvedés átélése, akár a mások kínjának befogadása hozzátartozik ember-mivoltunkhoz. A tekintet elfordítása ennek háritása, saját Énünk kiemelése abból a világból, amiben élünk. Mi lenne, ha nem fordítanánk el tekintetünket? Nem vallási alapon kérdelem, pusztán belső gazdagságunk védelmében. Tudom, elviselhetetlen. De mégis. Ez az elfordulás is csorbítja világképünket, s ez is fokozza tompultságunkat, azaz védtelenségünket. Tudom, hogy sokak számára felháborító, amit itt írok, de valahogy muszáj kiadnom magamból ezt a rossz érzést, ami azért keletkezik, mert én is sokszor elfordítom a tekintetem: pl. a háborús szenvedések képeiről.

A tekintet (*le regard*) Sartre híres fogalma volt, igaz, nála a mások rám vetülő (engem formáló) tekintetéről volt szó. A tekintet önreflexív esete továbbmegy ennél. Mert a dolog nem áll meg ott, hogy a mások szenvedéséről elfordítom tekintetem. A pillantás *befelé is fordul*, és ott az önhazugságokkal vagyunk kénytelenek megbirkózni. Próbálunk önmagunknak hazudni, de a befelé forduló tekintet elől igencsak nehéz kitérni. Gondolj a büntudatra, el lehet nyomni, de a befelé fordított tekintet elől csak öncsonkítással lehet kitérni. És micsoda önpusztítás lehet a belső világ „képtárának” tudatos/öntudatlan cenzúrázása?

És ez nem csak öncsonkítás. Az elfordított tekintet gyakorlata (a zavaró látványok törlességénye) vezetett a privát mentőhajók kikötésének tilalmához Olaszországban. (A parti őrségnek megtiltották a segítséget, jött a belügyminiszter, Matteo Salvini törvényének kiterjesztése. Ezért a német evangélikus egyház segélyéből fenntartott mentőhajók léptek közbe. (TGM írásából tudom a német egyház önfeláldozó segítségének tényét – lásd: *ÉS*, 2021. július 30.) Persze, hogy képtelenség MINDEN menekülön segíteni – Angela Merkel kancellár mentőakciója (egymillió polgárháborús menekült befogadása) törte meg politikai nimbuszát: lehetetlent vállalt. És mégis: a lelkiismeret – nem csak mint vallási pa-

rancs – ránk szól, ha még hallatszik hangja.

De visszatérve alapkérdésemhez: a tekintet elfordítása is része az eltoppulásnak, a szellemi – ezúttal érzelmi – leépülésnek, akárhogy is akarjuk ezt az összefüggést cáfolni.

A komfortzóna csapdája

A digitális kultúra terjedése hozzászoktat a kényelmes megoldásokhoz. Nem vesszük le a szótárt, ha valamit nem értünk egy francia lapban, nem kérdezzük meg az utcán a járókelőt, ha eltévedünk – zsebünkben a kényelmes válasz, az okostelefon tudja és megmondja a tutit. De egyéb ügyekben is a könnyebb, mert kényelmesebb megoldások csábítanak: a gyereket osztálytársai verik az iskolában, feljelentjük a tanárt, mert minden más megoldás macerás. Nem viselek maszkot, mert kényelmetlen – aztán jajgatok, mikor kórházba kerülök, nem beszélve az általam fertőzöttek szenvedéséről. Egy ember összeesik az utcán, hányan mennek el mellette – nem akarnak valami „kellemetlenségbe” belekeveredni, mondják. A digitális kultúra vívmányainak is jelentős része van a kényelem kiszolgálásában. A receptért nem megyünk a háziorvoshoz, jön az a „felhőben”. (De nem tudunk szót váltani a doktor úrral, pedig kellene, de kényelmesebb a digi megoldás...)

Gyerekkocsival és két aprósággal szeretne felszállni a buszra egy asszony, senki se megy oda segíteni. Kérem az anyát, miután felsegítettem, mit szól ehhez a közönyhöz, „megszoktam...” – válaszolja. Kényelem.

Ez is a leépülés egyik elágazása, a szolidaritás, az emberi kapcsolatok felmondása. Elég egy sms, minek álljak le vele beszélgetni, úgyis csak panaszkodik – mondja haverom. Pedig

a beszélgetés, mint már említettem, lélekápoló kommunikáció, ami – ha mégis gyakoroljuk – mindkettőnket fel tud tölteni.

*

Nem folytatom. Csak tendenciákat jeleztem, veszélyes, emberségünket megkérdőjelező trendeket. Nem általában akartam kritizálni kortársaimat. Jelet akartam hagyni.

© Döbrentey Dániel: Pisa

© Döbrentey Dániel: Granada, Alhambra

Józsa Sarolta Réka

aposztata betlehem

mária

kiürült méhemen,
megtört testemen
keresztül semmivé
téve, várákosásra
ítélve maradtam
örömre holtan
egy életen át,
s ti még belém
kapaszkodtok?
mindent odaadtam
már, mit adhatok.
ne hozzám, értem
fohászkojjatok!

józsef

féligazságokon
vakhittel gázolva át,
félreállva mindig,
beteljesületlenül,
mint igát vonó
barom a rendelt
sorról le soha nem
térve húséggel
játszottam a rám
osztott szerepet.
mégis mint fülemben
pulzáló ér, mint
szalmában az
említett barom,
motosz bennem
esténként
a kérdés:
de miért?

jézus

ember vagyok.
erről szólt köztünk
akkor is a vita
ott a getszemáni-
kertben, s vért
izzadtam, hogy
meggyőzzelek.
te is tudtad, hogy
igazam van, mégis
felfelé zuhanni
löktél könyörtelen.
mindenkinek jut
az irgalmadból,
csak velem bántál
el piszkosul. 'az
ország, a hatalom,
meg a dicsőség',
ugye? ez nem volt
tisztá alku,
pontosan tudod.
egy emberélet
az adósságod.

atyaisten

nézz körül, fiam,
két évezrede már
mindenki téged
éltet, érted dermed
zúzmarás, tiszta
csendbe e túl
visszhangos világ.
azt mondod, én
akartam így, s nem
évül el a tartozás.
tudom, mérgező
apáknak nem szokás
megbocsátani, de
meg kell értened:
mindeneknek
évről évre ünnep,
mi visszatér, fénybe
tört léted, kereszted
támasztja a házak
falát, s hogy
jól döntöttem-e,
csak engem kísért.

én

'jászlád mellett térdel'
minden híved, Uram,
és szaloncukorra vár,
mint a jó gyerek.
én tudom, hogy
nem vagy itt,
elhúztunk innen
réges-rég, s csak
ülünk egymás
mellett szótlanul.
üvegdíszeken
szín-üresre tört
túlvilági fényed.
az Istennel nincs
aki együttérez.

Részlet, reméli

Ursus major, közli a prof, gondolom, már utánaolvasott, ursa, kérleli rémülten a páciens, ursa minor, eseng a bajongó, tankönyvi példája, sajnos, erősíti meg a kórság egyik legelismertebb szakértője, ursa ma, ursa!, esedezik páciens. Ne csillagképekben gondolkozzon, próbál úrrá lenni a kissé abszurd helyzeten a prof, igen, de – egyes jegyek alapján nem inkább gyógyszer-mellékhatás? Mikor ér rá szövettanra?, kérdezi a türelem rózsáit csokorban tartani igyekvő prof, páciens mond egy napot, néhány nap múltát, mikor kevésbé jó neki, kéri, ha lehet, ne az legyen a kitűzött nap, úgy látom, nem ért, holnap mikor ér rá?, nincs időnk, jövő héten be kell feküdnie.

Páciens az előszobáig ér el. Törökülésben leül a padlóra. Kutya belefűrődik. Ott ülnek órákat. Kutya nem mozdul, melegíti szeretetforrását. Páciens nem mozdul, megpróbál a kutya szeretetére koncentrálni. Kutyanak már rég vacsoráznia kellene. Nem érdekli, csak melegít. Nincsenek igényei, nincsenek sürgős életfunkciói, ő most százszázalékos kutyanővérke, kis szőrös ápoló. Majd ő a végtelen szeretetével és odaadásával mindent megold. Ígéri. Minden rendben lesz.

Nem feküdt még kórházban. Nem volt még komolyan beteg. Csontja se tört. Nincs kórházi cucca, nincs táskája, hálóinge, köntöse. Nincs betegségtudata. A kutya féléves kora óta lakik vele, soha nem aludt másnál. Kinek mekkora sebeket okoz majd ez a különlet. Ki mennyire tud majd visszatálatni a másikhoz, ha lesz ilyesmire mód.

„Ha egyszer hazamegyek.” – „Amikor” – javítja ki minden alkalommal a nyelvileg is érzékeny ápolónő. Pedig páciens még tesz egy riadt próbálkozást, miszerint a She Magazin és a Legyünk egészségesek! kiadvány szerint sem kell ezekkel a tünetekkel kórházba feküdni, sőt,

a keresztretjévényben sem az ursus jött ki a tüneteire, átlósan se, de ezek a súlyosan megalapozott, tudományos érvek sem találnak meghallgatásra.

„Nem fog belehalni” – állítja a prof. Kemény mondat, de nyilvánvalóan vigasztaló. Páciens sokszor felidézi útja során. Ígéretnek veszi, vigasznak. Ahogy vigasztaló lesz minden mosoly és minden odafordulás. Minden állomás, amin túljut. Vagy orvosaival és segítőivel túljutnak. Szétszerelve molyol. Kirakja dobozkái tartalmát. Volt itt minden, aminek nem kellett volna lennie. Sejtelve nincs, ki lesz a győztes, s ha, akkor miféle győzelem lesz ez. Talán.

Romok mindenütt. Kórságtár. Málnácska, emlékezés egy könnyű nyárra, ursus major, az önmagára emelt gigantikus kés. Vádbeszéd betegségek szövethű fordításában.

Ül a kórteremben, ő lett a három per hármás. Na ezt se gondolta volna. Új, fájdalmas ismeretek előfutára. A fájdalmat meg jó lesz barátként üdvözölni, lesz még belőle bőségesen. Hármaska ül és vár. Beállít egy diákcsoport. Ők a német hallgatók, megmutatná-e páciens a szépen felnevelt kis iskolapéldáját. A helyes kis ursusát. Vannak úgy tízen, ursus legrútabb része némiképp intim területen van. Nemrég még valamelyest nőnek érezte magát, most vadidegen német fiatalokat rémítget a látványával. Vizsgálják. Felfedezik. Páciens zavarban, még él benne szégyenlősség. Majd elkopik a vágy a tapintatra. Elvégre a testét akarják meggyógyítani, nem a lelki csipkéit. Csoport ki, páciens az ágyra. Várakozik. Következő csoport be. Seb-peep-show. Páciens már kicsit fád. De megmutat mindent, amit kell, nem érdekli már, fájdalommodell, annak is kell lennie valakinek.

Ha nem bírja végigcsinálni, zoom-temetése legyen, zoomon igyanak barátai a távozására, rendelkezik páciens egy vidám estéről, reméli, mindenki be tudja szerezni kedvenc italát, jó lesz a hangulat, s rendben lesz mindenkinél az internetkapcsolat is.

Harmadszorra Hármaskához egy lány jön be. Hármaskából kellene vizsgáznia, kérdezi, zavarná-e. Dehogy, feleli Hármaska, sőt. Részéről a megtiszteltetés. A lány Németországból jött, izgul, Hármaska megkérdezi, elmondja-e a megfejtést. Hátha azzal segítené a vizsga sikerét. A lány inkább összefoglalja a látottakat, s kimondja a diagnózist. Hármaska megdicséri, Magából jó diagnoszta lesz, a lány tiltakozik, nem érdekli ez annyira, sebésznek készül.

Hazatérve a kórok házából napok telnek, míg be mer nézni a tükörbe. Csuda vicces pofa. Gregor Samsa vonzó, topmodell alakja meg bizonyosan vágyottabb, mint az övé. Sebtérkép. Nagy-Magyarország, Kis-Balaton, könnyed túra a Börzsöny sebes útjain.

Biztos ez is jó lesz valamire, mondaná K.F., aki biztos, hogy nem K.D. szerint volt mindközülük az egyetlen zseni.

Védő- és támadójátékosokra osztja azokat, akik körülveszik. A támadókat igyekszik leszedni a tábláról, már amennyire lehet. Adottságok, ez van, ki kell bírni. Ahogy a fájdalmat és gyógyszer-mellékhatásokat is. A fájdalom belakja. Mindenhol ott van. Társa lesz és ellensége. Ébredéskor a szája összeragadva. Fondorlatos trükkök a szétszereléshez. Meg hogy a fő seb minél kevésbé szakadjon fel. Lelakoltolt száj, bennrekedt szavak. Mennyit lehetne ilyen pazar metaforákon tanakodni.

A betegársak hajnali 4-kor kezdenek rikoltozni. Muszáj nekik. Este 10-ig tart a műsor. Egymást hergelik. Ellenség minden. A gyógyszerek, a terápiák. Ha innen kijutnak, kizárt, hogy betartják, amiket be akarnak tartatni velük. A szabadságvágy különös megnyilvánulása. Vagy a félelemé. A rémületé, hogy ezentúl gondoskodni kellene egy testről, talán örökre, a saját testükről, ami eddig viszonylag magától elszakatolt.

A kép, amivel mozizni tud, egy idős női arc. Ül az ágyon. Kezében egy műanyagdoboz. Abba pergeti le a bőrét. Nem mozdul. Egész nap nem mozdul el az ágyáról. Perget. Új bőrt remél. Talán, ha minél szorgalmasabban él ennek a tevékenységnek, valami csoda visszahozza az arcát. Talán ez egy szolgálat. Valamiféle Istenségnek vetett adó. Talán az éveit, a kudarcait pergeti le minden arcmorzásával. Ki tudja.

Hármasnak nincs kislámpája, nincs konnektora. Ha szeretne, se tudna bármit is csinálni, ami egy kicsit az életére emlékezteti. Néha sétál, valamicskét olvas. Nagyon valamicskét, inkább érzelmek hatnak rá. „András meghalt.” Nem tudja, ki András, de megrendíti a halál ténye. A könyv inkább üzenetvivő. Minden vizitnél kiteszi. „Haza” – hátha észlelik, mit szeretne.

Amfortas sebe. A páciens a szíve alatt hordja különös sebét. Metaforák metaforája. Az a legnagyobb, s az gyógyul legkevésbé. Parsifal, öld már le azt a nyamvadt hattytat. „Fal Parsi”, ártatlan együgyűség, indulj gyógyító utadra.

Mikor beveszi a gyógyszereit, kémiai laborrá válik. Úgy érzi, egész énje átváltozik. Mintha nem lenne védőréteg az idegrendszerén. Visszafojtott sírás, azért még annyi ereje van, hogy vigyáz, ne lássa meg más, de minden megbántja, mindennek túl nagy jelentősége lesz, túlerővel kell

megbirkóznia, nem bírja a rátelepülő hangulatokat, a kedélyváltozásokat. Szédül, küzd. Félt, hogy leveti magáról valami ringlispil vagy óriáskerék. Félt, hogy felülkerekedik valamiféle ismeretlenség rajta. Nem tudja megfogalmazni, mit érez, de határozottan állítja, nincs köze ehhez a gyógyszerhatás alatt álló lényhez.

Amúgyse lehet a legkellemesebb beteg a félelmeivel. Mániája lesz, hogy továbbterjedt a betegsége, hogy olyan részt érint, aminek a gyógyításához, a terápia elviseléséhez ő kevés. Lélekgyógyászt küldenek hozzá. Meglepően érzékeny és hatékony. Tapintatosan kérdez. Kérdéseivel állít is. Hogy kifelé is nyílik ajtó. Ellátja egy segítő képpel. Onnantól azzal is mozizik.

Mitől volna vidám történet ilyen állapotban, járvány és járványszorongás közepette kórházban lenni. Még akkor is, ha ez a kórház szerencsére működik, s jól működik. Van egy apróska park. Nagyon apró. Ott kicsit szabad. Amikor nem a smasszer van beosztva, simán lemehet, amikor ő, fő a hadakozás. A smasszer egyébként szelídíthető, ha páciens visszaszól. De ez későn derül ki. A „minden terroristában ott zokog egy szeretethiányos csecsemő” közhelye alkalmazandó, ha páciens nem kíván kiborulni, de mi van azokkal a betegekkel, akik nem tudnak maguk nyugtatásaképp elszopogatni egy jól őrzött mondatot ilyen esetekre.

Az orvosok teamben dolgoznak. Nincs segítő saját orvos–beteg viszony, nem kenegetnek a bizalom gyógyírjával. Viszont profi csapat. Ha érzékelik, segítségre van szükség, átirányítanak. Dietetikustól személyesen át gégészig, bárkihez, akire szükség van. Így tudja meg páciens, hogy „az ultrahangon graviditásra utaló jel nem található”. „És monda az Úr Ábrahámnak: Miért nevetett Sára, ezt mondván: Vajjon csakugyan szülhetek-é, holott én megvénhedtem? Avagy az Úrnak lehetetlen-é valami? Annak idején, esztendőre ilyenkor visszatérek hozzád, és fia lesz Sárának. Sára pedig megtagadta, mondván: Nem nevettem én; mivelhogy fél vala. De monda az Úr: Nem úgy van, mert bizony neveltél”.

Páciensnek tíz hónapja vannak tünetei. Azóta lankad a nevetése. Mondtak már mindent. Soha semmi nem stimmelt. Az volt a különös, hogy mikor ezt a rémdiagnózist megkapta, minden illeszkedett. A diagnózis, mondják, fél siker. Először egy remek gégész nézett az egészre más szemmel, de a megoldás még váratott magára, aztán egy briliáns bőrdetektív, nagy tudású, sokak jótevője rájött, milyen betegségecsoportba tartozik, s ő küldte fenti kiváló profhoz, aki aztán kimondta. Hogy ezt nem követte evoé,

az páciens kishitűségének meg azoknak a csipet kellemetlenségeknek köszönhető, amik ezután köszöntek be.

Pépes ételt kap. Előtte lidocainban forgatja a nyelvét. Húsz perc után ehet. Csodálatos érzés, hogy így le tud nyelni akár egy totálisan felismerhetetlen pépséget. Kaporszálak úsznak rajta, tökfőzeléknek álcázza magát. Tököt biztos nem látott, talán krumplit, valami zsiradékot, de a megmakkant páciens boldog a nyelés örömétől. Az efféle nyelésétől. Mást már nem nyel le, oroszlánba öltött egérként, egérbe öltött oroszlánként küzd valamiért. Még nem tudja, miért.

A hármas fémszekrény, az Egyeske, Ketteske és Hármaska kincseit rejtő fémdoboz tetejétől csupán 10-15 centiméterre meglátja a vágott forrást. Ott fent a falon három konnektor. Mi célból rakhatták azokat oda? S mi lenne, ha onnan szerezne magának áramot? Ha áram csörgedezne, akkor behoznának neki laptopot – a laptop az magánszféra, a laptop az külvilág, a laptop az laptop.

Négykor kell kelni, de jobban jár, ha addigra már kész, akkor nem kell megosztania a fürdőszobát. A reggel fehércsempés szülőszobáját. A szomszédot születésekor az anyja nem akarta hazavinni a kórházból. Azt meséli. Nyilván mind, aki itt van, tudna miről mesélni. Ráadásul kapta. Azért őrzi meg. De ezt? Minek?

A világ tele van pettyezve lényekkel, akikben folyvást felsír a bizonyos sebzett, testi vagy egyéb vágyaikban kielégítetlen csecsemő. Cselekedeteikben ez a nyamvadt, szomorú apróság vezérli őket. Ha igyekeznek, sem bocsátanak meg. Mások nem is igyekeznek, csak bosszulnak, torolnak, megfizetnek. Felszakadozik a gyűlölet, emitt árad, máshol apad.

Már egy hete otthon van, de még nem érkezett meg. Nem érti, iszonyúan lassan szokja meg a régi világot, amit persze korántsem kapott vissza. Nem kapta vissza hozzá a testét. Egy sebzett testet kapott vissza. C benéz a hűtőbe. De hát van itt minden. Csak a minden páciens számára nem elérhető. A minden fájdalmas és lenyelhetetlen. Pedig erősödnie kell. Hogy meginduljon testében az élet.

Kétszer mér reggel 40 alatti pulzust. Megijed. Kicsit. Nagyon. Van, aki nyugtatólag lép fel, van, aki teljesen bepánikoltatja. Környezete nem érti, hogy másképp reagál a mondatokra. A nyugtatók is felerősödnek, a szorongatók is, a bántókról nem is beszélve. Visszatért egy olyan létbe,

ahol védőburokra volna szüksége. Nem kér, főleg este nem, nyugtalanító mondatokat.

Pipaszár-láb, Holdvilág-fej, ilyen a szteroidos mucí. Az elején. Aztán, ki tudja. S az aztán után ki tudja, sikerül-e hibátlanul, legalábbis nem végzetes hibával végigcsinálni a még ezzel kapcsolatban rá várókat. S közben megoldani a megoldhatatlannak tűnő dolgokat. Talány- és szorongássor.

Házi kórház. Lett vércukormérője és vérnyomásmérője. Eddig csak hőmérője volt. Lett egy csomó csinos kötözője, ilyen-olyan kencéi, gyógyszerei. Reggel méri. Naplóba írja. Aztán jön a sebmacerá – Amfortas sebe, a szívet ért lövés tisztítása nem túl vicces. Aztán lidocain a nyelvre, étkezés, hogy bevehesse a gyógyszereit. Páciens még sosem étkezett, evett, amit látott. Nem érdekelték táplálkozási hóbortok, nem volt soha semmilyen étkezési felekezet tagja. Erre most ez az invalidus lét beletaszítja az evéssel való folytonos foglalkozásba. Bár még nem tanulta ki, hogy juthat a helyes szénhidrátmennyiséghez, de nem is nagyon vágyja, hogy bármit berakjon a szájába.

Sétálni megy páciens. K kíséri el. Jól esik a séta. Kár, hogy a végén a szomszéd odamegy K-hoz, feltesz egy kérdést, majd odafordul pácienshez, ugye mi nem ismerjük egymást. Dehogy, mondja páciens. Végül is csak tíz éve laknak egymás mellett. Páciens változásai, úgy tűnik, hagytak csipetnyi nyomot. Kétségessé tették, hogy páciens egyenlő pácienssel. Mi tagadás, ez a kétely páciensben is felmerül. Sőt.

Születésnap. A kis ursusosnak születésnapja van. Remek, hogy még ez is. Felvillanyzó. Telefonok, sms-ek, e-mailek. Csokrok érkeznek. Csokornap. Látvány.

Este főpróba L születésnapjához. Cca 20 éve együtt ünneplik. Mindig ugyanoda mennek. Idén a sehova, ahová mennek. De oda elszántan.

Meg tudod csinálni, fuvolázza az egyik szólam, meg akarok halni, muzsikál a másik, pedig dehogy. De mennyivel mulatságosabb halál úrfi bajuszkáját megráncigálni, mint megalázkodva elrebegni, vihetsz egy körre.

Páciens először akkor döbben rá, hogy a szteroid megzabálta az izmait, mikor fel akar állni egy székre. Nem megy. Elképed, ez most hogy? Erőt vesz magán, kitol egy létrát. Fokonyként tanul lépegetni.

Egyszer csak valamelyest használható lesz páciens teste. Nem remeg mindene, mikor fel/lemegy a lépcsőn. Jogosult lesz arra, hogy visszakaphassa

szeretettforrást. Forrás megérkezik, Lajka kutya reinkarnációja. Vád és levertség a szemében, hogy tehette páciens ezt vele. Miért űzte el? Miért nem bízott meg benne? Mindenre rákérdez, szabad-e. Szabad-e, szabad-e. Szegény Effi. Szegény-szegény Effi Briest!

Páciens rendezi dolgait, kidobál, odaad és visszaad tárgyakat. A fájdalomszintig kell eljutni. Különféle pakkokat készít, beletesz egy-két olyan tárgyat is, aminek az elajándékozása kinnal jár. Ez fontos, járjon kinnal, hátha kiváltja a testi kint.

Kutyánővérke pillanatok alatt visszaáll a szolgálatba, óv és véd, barátok, segítők megrendítő erővel és állhatatossággal támogatják páciens, ezer éve nem látottak bukkannak fel, állnak komolyan mellette, jelennek meg egyszer-egyszer vagy tesznek gesztusokat.

Méri, méri, ecseteli, megeszi, beveszi, átkötözi, bekeni, ecseteli, megeszi, beveszi, átkötözi, bekeni, ecseteli, beveszi, megeszi, megeszi, beveszi, bekeni, ecseteli, beveszi, megeszi, megeszi, beveszi, bekeni, beveszi, megeszi... – a hiperrepetíció diadala.

A lakásban közepes a rendetlenség, ide már nem lenne annyira tré beengedni a szállítókat, miközben persze erős a remény meg hát ugye ott az az ígélet is, hogy ez a folyamat nem efféle kurta látogatással zárul. Hogy ez csak egy rút részlet. Most a következő akadálypályán kellene teljesíteni, méghozzá jól teljesíteni. Szorongásokat lejjebb venni, jól lépni. Páciens rémülten remél. Nem tudja, mi a jó lépés. Tétova, mint szívárványszín kuka láttán a szelektív gyűjtő.

© Döbrentey Dániel: Lucca

Czinege Ádám Balázs

TO DO-LIST

üres szemekkel meredni a semmibe
pénzt elfelezni, elszámolni
bútorokat lemérni centire pontosan
méreteket lejegyezni
sírni eleget, nem túl sokat, nem akárhol és nem akármikor
tanmenetet írni
civilizáltan egyezkedni a használati tárgyairól
nagylelkűnek lenni és önzőnek lenni
haragudni
addig rázni téged, amíg ki nem fogy a szufla
de csak gondolatban
büntudatot érezni a gondolatokért
tanítani úgy, mintha mi sem történt volna
finoman, épphogy láttatni, hogy történt valami
adóügyeket, szerződéseket intézni
számlákat kifizetni
rimánkodni neked, hogy csináljuk vissza az egészet
de csak gondolatban
szégyent érezni a gondolatokért
tornázni, néha elmulasztani a tornát
aludni
nyitott szemmel bámulni az éjszakába
zokogva telefonálni
enni akkor is, amikor nincs étvágyam
fordítani és halogatni a fordítást
órára készülni és halogatni a készülést

sétálni
számolni a költségeket szigorúan
de titokban engedékenyen
barátokkal beszélgetni
üldögni riadt, ünnepélyes csendben
meztelen gyűrűsujjhoz érni
összerándulni
elveszíteni a valóságot
egyáltalán nem érteni az egészet
egyáltalán nem érteni semmit

teljesítményem hullámzó
haladásom értelmezhetetlen
munkamorálom a béka segge alatt
ebből nem lesz hónap dolgozója-díj

centiről-centire
rúgkapálva visítva csípve harapva
kaparom át magam a volt és lesz közti
túlságosan szűk túlságosan hosszú
fullasztó hasadékokon

tőled el
tőled el
tőled messze el

ahová még a dögmadár sem jár

SELEJTEZŐ

előtanulmány karácsonyra

Válásunk napján a volt szerelmesem
a következőktől szabadult meg velem:

két arany karikagyűrű
két mázas teásbögre
két szék a konyhaasztal mellett
két madárka az esküvői meghívón
két íróasztal egymással szemben
két porcelán macskafigura
két név a postaládán
két párna egymáshoz bújva

meg az a csíz, az a kurva csíz,
a sok-sok csupasz körtefa,
körtefának ágboga
a szájból eltűnt kovász-íz
fűszerőrlő illata

kihullanak a réseken
a két arany karikagyűrű
a lét bőrén lett repedéseken
a két név a postaládán
fundamentumom hasadékain
a két porcelán macskafigura
magukkal sodorják maradékaim
a két párna egymáshoz bújva

és a csíz, a döglött csíz,
a sok elkorhadt körtefa,
válásunk napján a volt szerelmesem
ezekkel együtt ment tova.

Szigeti Andor

HAJNALI JÓZANSÁG

Hajnal volt, a fák remegtek, halkan morajlott a tenger.
Auerbach a teraszon ült, írta a versét. A sokadikat. Sötét volt,
az öböl túloldalán villogtak az óriásdaruk fényei, ahol napközben
utat vágtak a hegyoldalba a munkagépek és a kamionok.
Írta a versét, a sokadikat, vágta az utat.

A szőkésbarna hajú nőre gondolt, aki felkérte, hogy küldjön tanulmányt az
általa szerkesztett kötetbe, és mint kiderült, most épp Portugáliában nyaralt.
A barna hajú lányra gondolt, aki a tanítványa volt, és akivel nem feküdt le,
bár a lány, egy pillanatra legalábbis, örült volna neki. A meg nem kapott,
át nem ölelt nőkre gondolt, akik egy pillanatra legalábbis örültek volna, ha
átöleli őket.

Az írónőre gondolt, aki beleszeretett, és akivel megpróbált lefeküdni, ami
azonban technikailag a legjobb esetben is csak rész siker maradt a kízó
lelkiismeret-furdalás miatt (hogy más lelki szempontokról most ne is essék
szó). Az ötvenévnyi életére gondolt, amiből húszat a feleségével élt le, és arra,
hogy fog-e még valaha rajta kívül bárki mással lefeküdni. Hogy volna-e még
egyáltalán értelme.

Arra gondolt, hogy milyen lesz majd meghalni az ágyában a párnái közt, a feleségével az ágya szélén, miután elbúcsúzott a gyerekeiktől és a közösen leélt évtizedektől. Az úgynevezett életétől. A barátjára gondolt, akivel már nem tudott szót érteni, mert öregkorára meghibbant, és önmagát mániákusan ismételtető hülyévé vált, és a másik barátjára, aki kis híján belebolondult a kolléganőjével folytatott, éveken át tartó házasságon kívüli viszonyba.

A futásra gondolt a Hármashatár-hegyen és a Margit-szigeten, a Pilisben és az Ipoly-parton; a városban, ahol felnőtt, és ahol gyerekkorában az apjával futott; a kamaszkori futásokra a sportpályán, ahol epilepsziás rohamot kapott a barátja, akivel kettesben fociztak, és nem tudta, mit kellene tennie; és a későbbi, felnőttkori futásokra a megrendszabályozott, a várost soha el nem öntő, medrében fegyelmezetten csordogáló folyó partján, a gáton.

Vijjogtak a sirályok, hajnalodott.
Világosodott az ég alja a hegyek felett.
Bort ivott és nem prédikált vizet.
Nem volt miért.
Nem volt kinek.

Ült a magatehetetlen magányban, a rettenthetetlen rettegésben a pillanattól, amikor kiderül majd, hogy volt-e bármi értelme bárminek. A lisszaboni taxira gondolt, amivel visszament a repülőtérről az autókölcsönzőbe a fia ülészebben felejtett Kindle-jéért. Arra, hogy lesz-e majd egy taxi a végén, amivel visszamehet, ha valamit ő is az ülészebben felejt.

MEGOSZTOTT MUNKATEREK

Rockzenét hallgat, csőben sült zöldségeket eszik,
és pamutgombolyagokat gurít a helyismeretük gyarapítására
koncentráló, mit sem sejtő skandináv turisták lábai közé.
Himbálódzik az Isten ujján.

Marhapörköltet rendel kovászos uborkával.
Kornai Jánost olvas.
Kimegy a Szigetre futni három kört.
Összeveszik a kenyéradó gazdájával.

Alkot egy elméletet, kiviszi a fiát a Délibe.
Majdnem elüt egy szarvast.
Kicsit öregszik, de a korához képest jól tartja magát.
Túl sok sört iszik. Túl sok szánakozó pillantást vet a
környezetére.

Oké, de mi az az életmű, amin dolgozik?
Miért lenne pont emögött az ajtó mögött a megváltás?
Ki hackelte meg a teremtést, trollkodta szét
az élő adásban nyomon követhető, kollektív önmarcangolást?

Hát jó, jöjjenek akkor a szokásos gyanúsítottak.
A szóda, a szél és a futamidők.
Az elektromos meghajtású robogók és
az ergonomikus kialakítású, megosztott munkaterek.

A letisztult formavilágú, lecsupaszított asztalok.

Kér egy felest.
Kér egy őszinte megbánást.
Kitolják a vágányról a szerelvényt.

Szomorúan néznek a pingvinek

Hazai Attilának

Szétfőtt bulgur vagyok egy buszmegállóban. Az épületeknek még rágniuk sem kell, lenyelhetnének egészben, akkor sem tudom, hol vagyok. Az úttesten babakocsit tol egy nő. Közeledik felém. Nem lehetek ennyire szerencsétlen. Nem szakadt ki a gumi, érted, nem szakadt ki, üvöltöm. A babakocsiban pelenkák, nincs gyerek. A barátnőm? Tudom, hogy izgatott, de nem hiszem, hogy ennyire. Jöhetne már egy busz, remélem, kibírom hazáig. Nem akarok háyni.

A villamoson túlról nem érkezik busz. Autók dudálnak, nem férnek el az úton. Hihetetlen, hogy már körülnézni sem lehet, annyi helyet foglalnak el. A hátamat a falnak támasztom. A kabátomon korpadarabok, vagy valami más. Nincs szaguk. A busztáblától bulgurt érzek a számban, ilyen az íze, mikor a barátnőm anyja készíti. Ki tudja, mikor ettem náluk utoljára, de hányingerem volt akkor is. Lehet, hogy az ablakuk alatt vagyok, felnézek, ismeretlen ablakok. A közelében ne szidjam őt, mert meghallja, mondja folyton a barátnőm. Persze, ezek a svábok még az időjárását is előre tudják, szúrok oda neki, de csak karba teszi a kezét.

Nem lehetek szétfőtt bulgur, lépek közelebb a buszmegállóhoz, ha közelebb vagyok, megérkezhet. Ha lassan iszol meg kilenc sört, akkor még nem leszel szétfőtt. Kitépem az ujjam, nem lehetek biztos abban a kilenc sörben, mert csak a mellettem lévő kezeire emlékszem, mert még mondtam is magamnak, hogy annyit ittam, amennyi ujjá látszódott a pulton a fickónak, de már ez sem biztos, mert még az is előfordulhat, hogy tíz volt, mintha akkor szállt volna le a bárszékről. Mit kezdhettem volna egy ujjal? Várnék vele a buszra? Még a végén fizetést kérne, mert ő fontos ujj, őt nem lehet kizsákmányolni. Vele nem lehet főállásban várni a buszt.

Micsoda hülyeség, koppant a fejem, micsoda hülyeség, mi ez a meleg, micsoda hülyeség, beleszorog a fülembe, micsoda hülyeség, egy pingvin,

micsoda hülyeség, egy kitömött pingvin, micsoda hülyeség, szomorúan néz, micsoda hülyeség, nem vagyok itt, micsoda hülyeség, hol lennék, micsoda hülyeség, piszkos lett, micsoda hülyeség, száll a szőre, micsoda hülyeség, nincs kitömve, micsoda hülyeség, mindjárt felkel, micsoda hülyeség, elek vagyok, micsoda hülyeség, segíthetek, micsoda hülyeség, szomorúan néz, micsoda hülyeség, nem kel fel, micsoda hülyeség, nem segíthetek, micsoda hülyeség, szomorúan néznek a pingvinek, micsoda hülyeség, többen vannak, micsoda hülyeség, megsokszorozódtak, micsoda hülyeség, szomorúan néznek a pingvinek.

A buszsofőr nem kérdezi meg, hogy fel szeretnék-e szállni vagy sem. Nyitva hagyja az ajtókat, de nem tudok mozdulni, és nem tudom eldönteni, hogy ez már a busznak az ajtaja, vagy csak egy autó parkolt le megint, hogy kiszállhasson belőle valaki. Egy néni szólt oda nekem, jöjjön már, hát nem erre várt, pattanjon, mert így nem érek oda időben a piacra, és fel fogom keresni az urat, ha nem kapok lönchúst ön miatt.

Az ablak mellett találok helyet. Az üveg birizgálja a fejem. Nem annyira rossz, kicsit olyan, mint mikor a barátnőm simogatja a fejbőröm. Az utasok zemeitől nem tudok menekülni. Legszívesebben megkérdezném, hogy mégis mi rajtam ennyire bámulni való, de nem teszem, így is hálás vagyok nekik, hogy szóltak a busz miatt, mert hajlamos lettem volna dzsipnek látni.

Hol szálljak le, hova is megyek. A birizgálástól nem jut eszembe. Fel kellene állnom, hogy ne zavarjon az ablak, de inkább ülve maradok. Még a végén azt hiszik, hogy nem tudok megülni a fenekemen, hogy lopni akarok tőlük, így is úgy néznek, mintha bajom lenne, mintha akarnék tőlük valamit. Elmegyek inkább a végállomásig, addig kitalálom, hogy hova is kéne mennem.

Szálljon már le, ez nem a kocsma, mondja a buszsofőr, amire csak annyit tudok mondani, hogy köszönöm, mert tényleg azt hittem, hogy az ablakot nézem, amíg hozzák a söröm. Becsukódtak mögöttem az ajtók, a hátamat is megcsapták, mintha ezzel szerette volna a tudtomra adni a kék busz, hogy nem kedvel engem, hogy meg se próbálja iránta rokonszenvet érezni, ő nem lesz a csicskásom, nem fogja a seggemet ide-oda fuvarozni, amikor kedvem van, igenis várni fogsz rám a másik oldalon, amíg letelik az ebédidő.

A buszmegállóban szétfótt bulgur lehetek, de ez a nő azt mondja nekem, hogy menjek már kicsit arrébb, nem fér el a fejemtől. Azt sem tudom, mire gondol, de csak mutogat a halántékomra, mintha ott lenne valami, de ez hülyeség, csak nem bírja abbahagyni, megtanulhatnék már együtt élni ezzel,

mert így csak terhükre leszek az embereknek, mert mindig szólni fognak, vagy ha még nem is szólnak, akkor is érezni fogom a közelükben, hogy egyszer megkeresnek, szétfeszítik az ajtómat, és megölnék, bármennyire is szép a virág a fejemen, megölnék, mert vannak, akik másokra is gondolnak, mert vannak, akik ezért ölnek.

A buszmegállóban állok, hátam mögött gyógyszerár. Mélyeket lélegzek, de nem tudom, mitől, nehezen jövök rá, de eszembe jut. Terhességi tesztet kell vennem a barátnőmnek, mintha emiatt jöttem volna el otthonról tegnap éjjel. A barátnőm is mit gondolhat, szegény, sietek, mindjárt otthon vagyok, csak még megveszem neked ezt a tesztet, biztos megérted majd, hogy kicsit hirtelen jött ez az egész, azt is lehetne mondani, hogy az orromon húzták ki, annyira hirtelen.

A gyógyszerertárban nincs más, egyedül vagyok a nővel, aki rémült arccal vizsgál, majd azt mondja, hogy a fejemen a virággal, jobb lenne, ha nem jönnék be, jobb lenne, ha egy másik gyógyszerertárba mennék, mert ez nem a legjobb hely, ahol lehetek. Nem merek közelebb menni, mert még a végén elfut, vagy rám hívja a rendőrséget. Egyik sem hiányzik, a barátnőtől így is kapni fogok, nem hiányzik nekem még több baj, nem akarok még jobban kikapni. Próbálok kicsiket lélegezni, és nem elmozdulni ettől a két téglalaptól, amiben állok, úgy kérdezem meg tőle, hogy mi van a fejemen, mert ezt egyszerűen nem tudom elhinni, hogy csak erről beszélnek, de senki sem mondja meg pontosan, hogy hol van ez a virág, mert akkor még tehetnék valamit, kitéphetném.

A nő arra kér, hogy várjak, igazam van, erre kevesek a szavak, mert úgysem hinnék neki, hogy a koponyám negyede hiányzik, és nárcisz nőtt ki a helyén.

A tükörben látom, de nem tudom elhinni. Köszönöm, mondom a nőnek, nem kérek segítséget, nem kérek gyorstesztet, kilépek a gyógyszerertárból. Jön egy busz, felszállok, de nem ülök le, nem akarom, hogy birizgálja a virágot a fejemen. A lakótelepek moslékká válnak, annyira siet a busz. Azt hiszem, a Rákóczi térnél kell leszállnom, mert a közelben lakunk. Nagyon remélem, hogy a lépcsőház üres lesz. Nem akarok senkivel találkozni. Elég lesz nekem meggyőzni a barátnőmet, hogy ezt nem a nők tették velem, hanem a pingvinek. Azok a szomorú kitömött pingvinek.

kismajom

Égő gyufaszálat akar a szájába venni. Legalább felébredne. Mintha zsiráf lenne, lefejeli az ajtófélfát, beleütközik a bútorok sarkába. Lassan mormol csúnya

szavakat. Fél nyolc múlt, csak halkán, ne zavarja fel a napot. Nézi a gázlángot, szívesen visszaaludna abban a kétkben. Nem lehet, dolgozni kell. Tudja, hogy a tűz nem fájna, az erdőben égő zsiráfok is szépek.

Vizet enged a lábásba, felteszi. A felesége pár hónapja vett egy vízfóralót, de nem hajlandó azt használni. A szülei is egész életükben így csinálták, és tovább is éltek. Nem akar korán elmenni, szeretne új, drágább autót, a ház köré kerítést. Ezekre sosincs pénz, nem tudnak spórolni, nem lehet. Talán majd jövőre előléptetik, és keres annyit, hogy nem csak a víz felszínén keletkező buborékokat tudja majd számolni.

Kinéz a kertbe. A leveleket neki kellene összeszednie a szél helyett, kupacokba gereblyézni, zsákokba tenni, kirakni az utcára, mielőtt jönnének a kukások. Esik, keserű. Máskor nem szokott ilyen lenni, főleg nem az időjárás miatt. Odanyomja az ablaküvegnek az orrát. Ezek nem átlagos cseppek, ezek most apró emberek, akik esernyőt tartanak a kezükben. Nem teljesen világos számára, hogy minek nekik esernyő, de inkább nem foglalkozik vele. Az jobban zavarja, hogy nem mosolyognak, a bőrük is fakó.

Bögrébe önti a vizet, teafiltert keres, melyik lenne a kedvére való. Megáll a keze egy fehér dobozon, kivesz belőle egyet. Egy kicsi majom van benne. Lehet, hogy csak álmos, és azért látja ennyire határozott formának a teafüvet. Nem foglalkozik vele. A bögre füléhez csavarja a filter cérnáját, hogy ne essen bele a papír.

Leül és várja, hogy kiázzon. Közel hajol hozzá, nincs markáns illata. Semmilyen illata nincs. Bepárasodik a szemüvege, nem látja a bögrét. Mi van, ha a ház is eltűnt, mi van, ha ebben a homályban úsznak körülötte a dolgok. Csak sejteni lehet, hogy áll itt egy épület, hogy laknak benne emberek is, vagy másfajta állatok. Egyedül a felesége nem nézi hülyének. Talán még örül is neki, hogy nem unalmas az élete.

Zubog a víz. Összerezzen. Nem szokott ilyesmi történni vele. A bögre fölé hajol, egy majom kapálózik benne. Kisegíti a bögréből, törülközőért rohan, ne fázzon meg. Végig sem gondolja. A kismajom pislog. Figyeli a reakcióját. Nem ijed meg, nem ájul el. Nézik egymást. Simogatja a szakállát, keres egy szálat, kitépi, és a zsebébe rakja. Ezt szokta csinálni, ha valami váratlan helyzet áll elő. Abban reménykedik, hogy az a szőrszál segíteni fog, szerencsét hoz.

Mielőtt elindulna dolgozni, megállapodnak, hogy lakhat itt. Nem örül, hogy így alakult, mert számolni kell vele, mint egy mostohagyerekekkel. Ezt is elmondta neki. Nem baj, meg fogja szokni. A feleségével ugyan még meg kell beszélnie, de nem hiszi, hogy ellenére lenne, bár azt még nem tudja, hogyan

fogja megmagyarázni neki, miért pislog egy majom a konyhaablakban, és hogyan született meg a csészéből.

Az autóban szemébe süt a nap. Csak az égő zsiráfokat látja. Mennyivel jobb lett volna az az égő gyufaszál reggel. Arról senki sem tehet, hogy megszületik. Többet nem fog teát inni, vagy ha igen, akkor sem reggel.

tojássárga erdő

A fülembe másznak a tehenek. Lever a víz, és nem merek megmozdulni. A szőnyegről jöhetnek, mert úgy másznak fel az ágyra. Nem látom, hogy mennyien vannak. Remélem, hamar elfogynak, és fel tudok kelni. Ha minden igaz, hat óra van. Így nem lesz időm reggelizni. Na nem baj, csak ki tudjak szállni az ágyból. Ha jól tudom, kedd van, ilyenkor nagyon kényesek, ezért nagyon ügyelek arra, hogy ne fogjanak gyanút. Nem vagyok ébren, alszom. Egyébként azt hittem, hogy sokkal rosszabb érzés, ahogy a hallójáratodban sétálnak. De egész kellemes.

Csak nem akarnak elfogyni, pedig már indulnom kellene dolgozni. Meg kell sétáltatnom a házakat. Igyekszem lassan kikelni az ágyból. Bármennyire is kényesek, muszáj elindulnom. Nem akarok úgy járni, mint a múltkor. Azt hiszem, egy életre megtanították, hogy nem kések el a munkahelyemről. Úgy megkergettek a házak. Szörnyű volt, mert nemcsak a hátam mögött voltak, hanem bárhol lehettek. Én még úgy nem féltem, mint akkor. Tényleg azt gondoltam, hogy kilapitanak.

Ugrálnak a fák, amikor bezárom a lakást. Rájuk üvölnének, hogy nekem nem kell figyelmeztetés, magamtól is tudom, hogy szednem kell a lábaimat, mert két perc múlva már késő lesz. A házak nem néznek csúnyán, csak kinyitják az ablakaikat, hogy beléjük karoljak. Sokat szoktak mesélni közben, bár ha rajtam múlna, nem engedném nekik, és nemcsak azért, mert lelkileg megterhelő történetek, hanem mert végtelenül unom. Leginkább azt a történetet, amiben tiszta égboltról van szó, erdőkről, folyókról. Szerintem sokkal izgalmasabb, ahogy most látjuk. Rengeteg szín van az égen, nem csak ez az egysíkú kék. A természet pedig sokkal barátságosabb, mióta tojássárga állagúvá vált. Könnyebb benne mozogni is.

Erről nem beszélek nekik, igazából csak hallgatni szoktam őket. Úgy érzem, nem igénylik, hogy én is hozzászóljak a dolgokhoz. Könnyen lehet, hogy kívülállónak tartanak, de ezt sosem bántam. Ha nem kellene dolgozni, akkor biztos, hogy a közelükbe se mennék, de sajnos nem kapsz ingyen életet.

A kőport nézem a falakon, és nem értem, hogy miért nem az utat figyelem, ahogy szoktam. Egyre rosszabbul leszek, ettől a ronda fehéres sárgás színtől, és nem tudom irányítani a számat. Muszáj nyitva lennie. Hiába szeretném becsukni, mert tudom, hogy ezért megvetnek a házak, ha nem a megszokott módon viselkedek. Egyszerűen, feleslegesen küzdök a nyitott szám ellen, képtelen vagyok becsukni.

A számból kirepülnek a tehenek. A szárnyuk nagyon kicsi, mintha csak egy kis nyúlvány lenne. Nekifeszülnek az égnek, naivak, azt hiszik, hogy kijuthatnak. Pedig nekik is tudniuk kellene. Nincsen másik bolygó.

A delfinek nem alszanak

Megvetem azokat az embereket, akik nem képesek kosár nélkül vásárolni. Még akkor is, ha csak egy terméket raknak bele. A hátizsákom folyamatosan beleakad a kosár szélébe, és hallom, ahogy szitkozódik, pedig arrébb is mehetne, hogy ne lihegjen ennyire a seggemben. Különben is, ha a monstert tudom tartani, akkor neki sem kellene nehezeére essen.

Az eladó rámförmed, hogy miért van bedugva a fülem, lehet menni az üres kasszához. Nincs kedvem beleállni, inkább csak lehúdom a vonalkódot, fizetek, és megyek a munkahelyemre éjszakázni. Kicsit azért sajnálom, hogy ennyien vannak még a sorban, hogy számára nem tudnak elfogyni az emberek. Könnyen lehet, hogy még este sem tud lecsukódni a szeme emiatt.

Az energiáitál rám fröccsent. A kollégáim biztos elkönnyveltek trehánynak, pedig csak ez a város tesz azzá. Nem tudok úgy sétálni az utcán, hogy a tiszta ruhámra ne tapadjon kosz. Legalább nem a sliccem körül van a folt, így kevésbé kínos. Reggel még rosszabb lesz, amikor kiveszem a szekrényből, és felveszem, mert akkor mindig megcsap az az erős, poshadt üdítőszag. Egyébként még az ízét sem szeretem, de kénytelen vagyok meginni. Máshogy nem tudok koncentrálni, mert ha nem ruganyos a testem és nem gyors a kezem, akkor állandóan körülöttem van a műszakvezető, dolgozzak, mert nem az alvásért fizetnek.

A körúton az egyik kuka fel van döntve, és egy fark lóg ki belőle. Ahogy közelebb érek, valami farkfélét látok. Egyáltalán nem vagyok az, aki megzavarna valakit, amikor kukázik, de itt nem tudok félrenézni. Megkopogtatom a kuka oldalát, és előbújik belőle. Kiesik a kezemből a monsteres doboz. A doboz körül nincsen folyadék, mert a levegőben marad, és nem érkezik le a betonra. A szívem ki akar sétálni a mellkasomból, hogy

elrohanjon, és elmondja a többieknek, ma lehet, hogy nem tudok bemenni. Hivatkozhatna egészségügyi okokra vagy a megbecsülés hiányáról is beszélhetne nekik.

Jó, hogy jössz. A körutat már ezredjére úszom körbe, de még mindig nem találtam meg azt, amire vágyom. Röviden arról van szó, hogy még annak idején bedobtak a tengerbe egy szilvás bombi puszedlit. Abban bíztam, hogy az utcán találok valamelyik kukában vagy a betonon, de eddig sikertelenül úszkállok itt. Tudnál nekem segíteni? Tényleg bármit megteszek, csak hozz nekem egyet. Szükségem van rá. El se hiszed, hogy mennyire. A testem is igényli, azt a csikiző érzést, amit kivált, és az sem lenne rossz, ha megint tapadnának rám a csajok. Ugye, tudsz szerezni? Nem esne jól, ha nem. Lehet, hogy még bántanálok is, bár nem vagyok az a mérges típus, de ki tudja. A bombiért mindent.

Dadogok, és elindulok a bolt felé. Mellettem úszik, beszél, próbál válaszokat keresni a szememben, de képtelen vagyok válaszolni. Fogalmam sincs. Bemegyek a kisboltba, és megkérdezek egy eladót, hogy mit kell tudni a szilvás bombi puszedliről, mert én is szeretnék csajozni, illetve hol találom, mert nagyon kéne. Az eladó nem tud mit kezdeni a helyzettel, de mutatja, hogy ott vannak az édességek, a bombi is valahol ott lehet. Keresem a szilvásat, de csak sárgabarackosat találok. Úgy vagyok vele, hogy nem történhet baj. Felkapok egy párat, és kifizetem a kasszánál. A kijáratot figyeli a szemével, így jobban látom, mennyivel hatalmasabb nálam. Szép, nagyra nőtt példány.

Mutatom a sárgabarackos bombikat, de nem érti, mit csinállok. Nem ismeri fel a csomagolást. Próbálok elmagyarázni neki, hogy csak sárgabarackosat találtam, szilvásat nem, de ennek is ugyanolyan az íze. Ezek csak mesterséges aromák, semmi közük a gyümölcsökhöz, ezért nem fog feltűnni neki, ha más viszek.

Kibontom a csomagolást, és felé nyújtom, hogy el tudja kapni a szájával. Pár másodperc kell, hogy a szervezete befogadja a bombit, és világítani kezdjen áramvonalas teste. Mosolyog, azt hiszem, sikerült segítenem. El kellene indulnom, már biztos keresnek, de nem tudok. Lenyűgöz, hogy egy puszedli ilyen hatást tud elérni.

Még mindig nem indulok el. Remélem, marad nekem is. Egyáltalán nem lenne rossz érzés, ha hozzám is simulnának a csajok.

Lehet, hogy szimpatikus vagyok neki, vagy csak megszánt. Esetleg érezhette azt is, hogy nem akarok bemenni dolgozni. Mindenesetre a hónap alá vesz, és elhagyjuk a körutat. Ahogy beúszunk a Dunába, több lány is hozzánk tapad. Itt értem meg, hogy miért nem alszanak a delfinek.

Nyirán Ferenc

SZÁRNYAS KÖLTŐ

Költőnek, ha szárnya nőne
Fájna háta, karja tőle

Papírlapot megkeresne
Fölé szállna s rárepülne

Szárnyából egy tollat tépve
Verset írna jól betépve

Vérrel írná azt a verset
Beletéve sok keservet

Majd felszállva a papírról
Tenne is rá jó magasról

ITT VOLT

Itt van ez a főszer. Nem titkol el semmit.
Gennyes már a hajnal, fakó szemet felnyit.
Fordul erre-arra, azt sem tudja hol van,
ingázik a lelke, bámul megbomoltan.

Bárpult előtt ülve látja a tükörben,
háta mögött nőjét elviszik most ölben.
Drótkerítés mellett ácsorog a szomszéd.
Birtokháborít épp, s átköp: minek élsz még?

Kapálja a szikes, terméketlen földet,
mint ki sírját ássa, gödör fölé görnyed.
Gödör fölé görnyed, hull bele a könnye,
arra száll egy angyal, tán hogy megköszönje.

Megfogja a vállát, taszít egyet rajta,
ráhúzza a földet, szépen elkaparja.
Itt volt ez a főszer, megvívta a harcát.
Arra jár az Isten, s elfordítja arcát.

FUGITÍV FENYEGETÉS

Nos, akkor innen már fugitív az érzés,
kinyílt a seb és diffúz lett a vérzés,
mint napfényes parkban a sakkozó vének,
elnyugszik benned is e szájalmas ének.

Mint páváskodó kanok, begerjedt hímek,
úgy jönnek itt sorban az idéetlen rímek.
Fekete rózsából köss hát neki csokrot,
Tövises szárából tégy szájába bokrot.

Nem futhatsz el többé, hisz görcsben a vádli,
nyakadban a kötél és alattad sámli.
Nem horgad fel immár akarat sem benned,
Sejted azt te jól, innen hová kell menned.

Rugdald el magadtól, ne akard hát többé,
menjen csak világgá, vagy változzon köddé.
Sose fuss utána, bárhogyan is csábít;
kirúgom alólad a rozoga sámliid.

Lady Chatterley

LADY CHATTERLEY BOROZIK

Az opálos rozé lustán terült szét az alacsony talpas pohárban. Felszínére hanyagul dobta rá magát a fény. Csillogott, forgott, mint valami revütáncos, minden alkalommal, amikor hozzáértem a párás üveghez. Vékony nyakát középtájt simítottam először, majd ujjaim finoman megállapodtak domborodó fenekén. Kívántam kesernyés ízét. Óvatosan megbillentve engedtem számba a hús nedvet. Ahogy a pohár billent, úgy süllyedtem és emelkedtem emlékezetem göröngyein, buktatóin, sikamlós csúszdáin addig a napig, amikor először láttalak meg. Ugyanígy ugrott össze a gyomrom, mint most éhgyomorra az első fröccsre. Pedig szükségtelen itt most az emlékezet munkája, hiszen itt ülsz mellettem, órák óta, némán. Gyomrom görcsben. Szinte tapintható a darabos csönd, amit pillanatok múlva eléd hányok. De ezt most még nem tudjuk. Most csak ülünk, némán, gyöngyöző rozé felett.

LADY CHATTERLEY RÉSZEGEN FILOZOFÁL

Vannak a test által védett igék,
mocskosnak mondjuk, külön
polcon tartjuk a könyveiket,
titkos csetekbe szorulnak,
miközben ízük, mint a hó.
Egyenként veszem a számba őket.

*

Pontos kórkép, ahogy
a nemi szervek ábrázolódnak.
Vagy nézd a felvilágosító
könyvek szöszedetét;
szabad vérben, más neművel,
különb s különb módján az
elkerülhetőnek. A nedvek
szintjén hibátlanul csináljuk.
De mi okozza az ürességet?

LADY CHATTERLEY MÁSNAPOS ÖMLENGÉSE

Nekem már ez a síkos, sós maradsz,
más ízek ehhez képest szépek,
vagy férnek meg a többi
kínossal és feledhetővel.
Nyelvem ívén barnába zajló véred.
Nyögéseid más nyelveken szóló imák.
Combomban fel nem oldott reszketés.
Hozzád húzó fájás az eredendő vétek.

LADY CHATTERLEY KOMPARATÍV ELŐNYE

hát válassz nem húzható tovább azt hiszem
rólunk faragták a sorszerűség szobrát
de felajánlottak egy másik faszt szívem
nekem is döntenem kell nem várhatok rád

tudom az én fajtám vagy vannak dolgaid
beszívna és napokig nem bukkansz fel
viszont tény hogy belőled az is jóllakik
aki ott tart hogy a klitorisz egy hangszer

ő hányszor próbáltad már hogy engem elvesz
mikor jössz rá nem törvény ez csak akarat
ő szerelmes fiatal és engedelmes
én viszont el tudom foglalni magamat

© Döbrentey Dániel: Isztambul, Yeni dzsámi

Petrence Sándor

TETVÍSZEM A LANTOT

Tetvívsem a lantot,
mijen álat mijen
testrísze maratt ot...

Szidolozom' versem,
s mint parlagfű-magot
nízem, hova vessem?

Hova tünt a iklet?
Teendőim köszt csak
nígý?, öt?, harmadik lett!

Tünt entelektusom
el ásom, ígetem,
el, meg el dugdosom!

De a poízisem
mint doppingót vizsla,
erős mint a Pista,
átüt protízsen,
vazs-beton korlátton
(baleset vót, látom)
mint kanyarba traktór,
nem ál le míg attól,

hogy a fíket nyomom,
át nő minden gyomon,
s virágot bont legott,
lessz belüle rakot
padlizsány és krumpli,
asztán meg tudjuk mi,
kupac... mi az ottan –
bele zavarottam.

A linyeg hogy írtam
verset, füvet nyirtam,
korlátot szereltem,
(közbe eccer ettem!),
fősztem vacsorát is,
s e vers má csak grátis!

STOCKHOLM

A Jóisten az nagyon jó, legfőképp, mer – há csak!
Azt se kírded, mír marad fön röptibe a kócsag.

A Jóisten az nagyon jó, tesz kiflidbe virslit,
níha leígeti a csúrt – figyelmesztetiskíp!

A Jóisten az nagyon jó, ki írthatna mindent,
de csak, búsan nízi föntrú, hogy mijen rossz itt lent.

A Jóisten az nagyon jó, adot száját, szemet.
Azok níkú születni hát, nincs ki nagyon szeret!

A Jóisten sok jósága szana szít osztódik,
bíke, gazdagság, egíssig – Stockholmtó Oszlóiog!

A Jóisten az nagyon jó, mindent is köszönök!
Kutyám, immár napok óta, má nem is nyöszörög!

A Jóisten az nagyon jó, könyörgök, kegyelmez.
Nem sulyt le csak níha napján mint, egy ritka herpesz.

A Jóisten az nagyon jó, ezért is csodálom!
Mostanra sem vitte el míg az egísz családom!

A Jóisten az nagyon jó, fojton így említik,
ha jámbor vagy meg se kínoz – illetve nem mindig!

MINT KI OT VAN

Álok ípp a strandon,
Kispocsolyság' Bíccsen.
Mi van, ha a semmi-
ben több semmi sincsen?
Nízek a távolba,
ot lakhat a Isten,
s nem írta, hogy ín eszt
Á-prióri írsem!

Haza megyek énkáb,
elalszom a priccsen,
mer a heji bélywacs
mingyár hejre incsen.
Mitő van valami,
s miír hogy, ha mígsem?
Mint a szűröm, mejet
el vesztettem bridzzen!

Nízek mindent, semmit,
kíz-nyomom kilincsen,
halvány, mint ki ot van
eccer, oszt meg itt sem.

„Hol a szem, szemével farkasszemet nézni?”

Egyszer mindenki volt Petőfi,
egyszer mindenki lesz...

(Szilágyi Ákos, 1999)

Kezdjük a legnehezebbel: Petőfi recepcióját, hagyományát, jelenlétét a halála után eltelt több mint másfél évszázadban és a jelenben áttekinteni szinte lehetetlen feladat; a róla szóló írott és verbális ismeretanyag, legyen annak műfaja tanulmány, anekdota, emlékezés, elemzés, mitikus feltételezés, hódoló vers, satíra, politikai szónoklat vagy publicisztika stb., olyan tömegben árad halálának pillanatától napjainkig, hogy teljes felmérésre vagy számvetésre még gondolni sem lehet.

Közhelyszerűen hangzik fel állandóan a szinte megcáfolhatatlan állítás: a magyar közönség számára az első költő Petőfi Sándor. Nem azt jelenti ez, hogy ő lenne a legjobb vagy legnagyobb költő (bár nem kevesen vannak, akik így vélekednek), hanem azt, hogy a magyar nyelvű közösségben aligha akad olyan írni-olvasni tudó valaki, aki ne hallotta volna Petőfi nevét és jelentőségét, ne tudná, hogy költő volt (még ha verseit nem is ismerne), s bizonyára

nem kevesen vannak e magyar nyelvű közösségben, akik csak Petőfiről tudják biztosan, hogy költő volt, s ha irodalomról esnek szó, elsőként vagy egyetlenként őt neveznék meg. Ilyen értelemben Petőfi jelenléte a magyar nyelvű közösség kulturális, politikai és mindennapi életében egyértelműen unikális jelenség, aminek szociálpszichológiai összetevői, működése és hatása komoly tudományos elemzést igényelne.

Petőfi recepcióját az irodalomról szóló beszédben négy regiszterre lehet osztani – tudomásul véve, hogy a négy regiszter nem egymástól függetlenül, nem egymás mellett elkülönülve működik, hanem folyamatosan át is mossák egymást, s folyamatosan hatással is vannak egymásra, s igen gyakran reflektálnak is egymásra.

Egyrészt szakadatlanul él az eleven, szinkron, születő irodalmiságban az ő költészetének hatása és reflexiója.

Mindig is igen sok költő tekintette Petőfit nemcsak példaképnek, hanem követendő költészeti-poétikai modellnek is (elegendő itt a 19. század közepének „Petőfi-epigonjaira”, a 20. századi népi irodalom olyan figuráira, mint pl. Erdélyi József, Sinka István, utalni; de ide sorolható a 20. század közepéről a fiatal, pályakezdő nagy tehetség, Juhász Ferenc is); emellett Petőfi halála óta eltelt időben nemigen találni olyan jelentős vagy akár jelentéktelen író-töltőt, aki valamilyen módon ne próbálta volna rögzíteni a hozzá való viszonyát, függetlenül attól, hogy „követőjeként” vagy esetleg épp „ellenlábasként” jelentkezett volna: még azok a költők is, akiknek poétikája és költői szerepvállalása nagyon messze esik a Petőfi-modelltől (csak illusztrációként: Babits Mihály, Kassák Lajos, Pilinszky János, Weöres Sándor; a maiak vagy közel-kortársak közül Tandori Dezső, Parti Nagy Lajos, Szilágyi Ákos stb.) írtak róla esszét, verset, írtak hozzá hódoló ódát vagy ironikus pastiche-t; úgy látszik, a mindenkori születő irodalmiság számára Petőfi mint valamilyen tájékozódási pont számításba kell hogy jöjjön.

Másrészt folyamatosan él és gyorsapzik a kritikai, szaktudományos megközelítésű írások száma: amióta a 19. század közepe óta Petőfi ki-

tüntetett szerepet nyert a magyar irodalom önértelmező leírásaiban, a róla szóló értelmezések és elemzések, akár egyedi teljesítményét illetően, akár az irodalom történetében (fejlődésében?) betöltött szerepét illetően, állandó, egymást folytató, kiegészítő, vagy éppen cáfoló és ellenpontosító vitákat termelnek és provokálnak – az egyes kérdések téren időnként nagyon éles szembenállással (ha e téren a teljesítményt érintő értéktulajdonítások nem is mutatnak szélsőséges kilengéseket). A megközelítések természetesen többfelé oszlanak – egymás mellett futnak az életrajzi leírások (a 19. század második felében a Petőfiről szóló irodalom legterjedelmesebb, s legvegyesebb halmazát az adatgyűjtések, emlékezések tették ki), az eszme-, stílus-, és társadalomtörténeti kutatások, az összehasonlító vizsgálatok, a poétikai elemzések, amelyek között ismét igen sok összefonódás tapasztalható.

Harmadrészt tudomásul kell vennünk, hogy a Petőfi-jelenség messze túlnőtt az irodalmi hagyományozásnak iskolai-akadémikus keretein (valószínűleg már nagyon korán elkezdődött a róla szóló diskurzusnak kiterjesztése irodalmon kívüli területekre is), s a róla szóló beszéd állandóan át is politizálódik: mivel Petőfi működésének esetében nem lehet

határt húzni költői, valamint politikai, forradalmári szerepvállalásai között, s mivel a magyar történelmi emlékezetben Petőfi politikai-szabadságharcosi tevékenysége és halála mitikus nagyságrendre emelkedett, a rá való emlékezés óhatatlanul előhívja a politikai reflexeket is (a róla szóló nagyon sok kritikai megjegyzés esetében nemigen lehet eldönteni, hogy a bírálat vajon esztétikai vagy inkább politikai-ideológiai jellegű-e), minek következtében Petőfi jelképpé növesztett figurája állandóan politikai viták közé is kerül, s rajta (azaz sokszor kisajátításán) keresztül tulajdonképpen politikai eszmecsere vagy hatalmi vetélkedés folyik. Figyelemre méltó, hogy a halála óta eltelt már nagyon hosszú időben nemigen található olyan politikai-ideológiai jellegű szerveződés vagy intézmény, amely ne törekedett volna Petőfi nevének és szimbolikus alakjának felhasználására (vagy ami ugyanaz: saját törekvéseinek Petőfi neve által való legitimálására) – Petőfi figurája, ideálképe vagy jelképi-sége oly mélyen él a magyar társadalmi diskurzusban, hogy a politikának egyértelműen *szüksége* van rá.

Negyedrész pedig meg kell említeni az e „magas” szellemi szférákban zajló recepciós folyamatok „alatt” a köztudatban élő, inkább mitikus, mint reflexív Petőfi-képet,

a magyar társadalom széles köreiből működő „Petőfi-kultusz” látványos hatékonyságát: a róla szóló anekdotáknak és legendáknak kimeríthetetlenül és halhatatlanságát, a több mint másfél évszázados iskolai oktatás Petőfi-képének súlykolását, az évente ismétlődő március 15-i ünnepek dicsőítő retorikáját, a vers-szavakatoknak és Petőfi-idézeteknek folyamatos, a köznyelvben is rögzült jelenlétét, a köztereknek és intézményeknek elnevezéseit, a köztéri Petőfi-szobroknak „természetes” jelenlétét, a Petőfi-szimbólumoknak mindennapi használatát (postabélyegen, tízpengősön, tízforintoson stb. stb.).

S mindezekhez számítandó hozzá a különböző művészeti ágaknak szüntelen igyekeve Petőfi figurájának és műveinek megragadására: a számtalan irodalmi-életrajzi feldolgozás (eposzban, regényben, elbeszélésben, drámában, operában), a nem kevés film, ami Petőfi kapcsán jött létre, a számtalan vers-illusztráció, a versek megzenésítése mind a komoly, mind a populáris zene műfajaiban (Liszt Ferenc-től és Kodály Zoltántól a Kalácska vagy a Rackajam együttes dalaiig), a képzőművészeti Petőfi-ábrázolás százötven éves versengése az „igazi” Petőfi megformálására (ismét: a giccses, allegorikus olajnyomatoktól a legnagyobb fes-

tők-szobrások – Madarász Viktor, Benczúr Gyula, Kondor Béla, Ferenczy Béni – produkcióiig). E művészeti törekvéseknek legnagyobb s legérdekesebb produkciója alighanem az 1999-es évfordulóra elkészített rádiós akció volt, mikor Petőfinek összes verse elhangzott kiváló színészek és előadóművészek hangján, először másfél évig naponkénti félórás műsorokban, majd az évfordulón két napig egyéb sem volt hallható a Bartók Rádió hullámhosszán, mint Petőfi-költemény (a felvétel 28 CD-n meg is jelent!); ilyen típusú vállalkozásra, bizton állítható, más költő esetében nemigen nyílnék lehetőség.

*

Jelen áttekintés Petőfi recepciójának csak írói-tudósi megközelítéseit szemlézi, túlnyomóan a kritikai-szakirodalmi jellegű értekező szövegeket tárgyalja – költeményeket csak illusztrációként, esetleg az adott korszak Petőfi-diskurzusának jellemző példájaként idéz; írói vallomásokat is csak olyan esetben, ha a vallomás a szubjektív megnyilatkozás mellett szakirodalmi vonatkozást is rejt magában, vagy indítékot adhat kritikai reflexióra.

*

Petőfi kezdeti fogadtatása az 1840-es években ismeretes módon viharos volt: az irodalmi nyilvánosság és köz-

vélemény a korábbi időkben elképzelhetetlen terjedelemben foglalkozott költészetével és költői szerepével (az életében tőle és róla megjelent sajtóközlemények 1911-ben megjelent gyűjteménye igen vaskos kötetet tesz ki – Endrődi Sándor: *Petőfi napjai a magyar irodalomban 1842–1849*). A sajtónyilvánosság kivirágzásának évtizedében az irodalmi vélekedések a korban újnak tekintett nyíltsággal és szokatlan indulatokkal fogalmazódtak meg, s Petőfi, a maga meglepő gesztusaival, nyers „avantgárdizmusával”, „korlátolatlan” poétikájával és nyelvhasználatával mintegy próbakövévé vált az irodalmi vitáknak. A régebbi szakirodalom általában súlyosan kárhoztatta a korabeli kritika akadémikuskodását Petőfi fellépésével szemben – elfeledvén, hogy e korszak termelte ki a kritikátlanul magasztaló dicsőítéseket is, amelyekből Petőfinek legalább annyinyi jutott ki, mint lesújtó bírálatból (csak néhány példa: „A természetel váltottál kezét, midőn e dalt teremtéd; s annak leghívebb csókjait kellett érzened!” – Medgyes Lajos, 1846; „Nem hisszük, hogy legyen magyar, ki Petőfit, a lélekszabadság szent eszméinek apostolát ne ismerje; de hisszük, hogy kinek szemei e nagy eszmék ragyogványaitól nem kápráznak; – ki eddig kimondani nem mert igazságokat meghallani nem fél s magyar szívvel magyarul tud érzeni: annak Petőfit szeretnie

kell” – Jókai Mór, 1847), s elfeledtén azt, hogy e vitákat Petőfi maga is gerjesztette, sőt néha provokálta – mert saját „modern” jelenlétét az irodalomban (mint egy-két év múlva a politikában is) a viták kereszt-tüzében vélte meghatározandónak, s saját poétikáját nem hagyta „egyszerűen” a költeményeken keresztül érvényesülni, hanem nagyon erős negatív kritikai vélekedéseivel a konkurens költészet dezavualására is tört; minek következtében népszerűsége magasra szökkent (egy gimnáziumi szöveggyűjtemény már Petőfi életében számos versét mint tananyagot prezentálta: Tatay István: *Költészeti és szónoklattani remek... iskolai példatára*, 1847). Petőfi támogatói, propagátorai (sőt bizonyos mértékig az ellenfelei is) rendre azt emelték ki, hogy Petőfi költészete speciálisan „magyar”, ami a korszak nemzeti ideológiájához remekül simul hozzát, s az önmagát most kiépítő, majdan érvényre juttatandó genuin magyar irodalmiságnak mintegy garanciájául szolgálhatott. Petőfi irodalmi irányzata azért lehetett sikeres, azért válhatott a korszak „uralkodó” irányzatává, mert Petőfi és társai (kiváltképpen Jókai Mór) az érvényesítéshez, a propagandához a nyilvánosság modern formáinak minden elemét mozgósították, s ezáltal oly nagyságrendben tették ismertté és elismertté a fiatal irodalom törekvéseit, hogy a későbbi

irodalomtörténeti tekintet számára az ő irodalmiságuk első osztályú értékelése már egy pillanatra sem látszott kétségesnek vagy egyáltalán vitathatónak.

Az 1850-es évektől kezdve Petőfi kanonizációja biztos úton haladt: már az 1856-ban megjelent írói lexikon egyértelműen kimondta, hogy ő „a legnagyobb magyar lyrai költő” (*Magyar írók. Életrajz-gyűjtemény*. Gyűjté Ferenczy Jakab és Danielik József), s megkezdődött az életmű egészének értelmezése és történeti elhelyezése; az újraindított Akadémia is Petőfinek nyújtotta át a nagydíjat – természetesen az 1847-es *Összes költemények* elismeréséül. Az életmű „egészével” kapcsolatban azonban igen súlyos problémák merültek fel: ekkoriban Petőfi verseinek jelentős része kötetben nem jelent volt még meg, a politikai versek súlyos tiltás alá estek (olyannyira, hogy az 1847 után keletkezett versek kötetét, amelybe pedig a politikai verseket nem is válogatták be, úgy bezúzták, hogy egy-két példányt sikerült csak kimenteni), aminek következtében Petőfi összes versei, köztük *Az apostol*, csak a kiegyezés után, az 1870-es években válhattak közismertté (s még ekkor is érték cenzurális beavatkozások a hatalmas kötetet). Így a róla szóló beszéd is erősen korlátozott érvényű kellett,

hogy maradjon. Gyulai Pál nagy és nagyon fontos cikke előre kijelenti, hogy áttekintése csak az 1847-ik év végéig fog terjedni, azt is megjegyzi, hogy „mellőzöm politikai és epikai költeményeit. Költészetének csak azon oldaláról akarok szólni, melyben fő ereje van...” (s publikációját még így is körülvette a cenzúrártól való félelem); s még Erdélyi János is, aki pedig sokkal nyitottabb volt Petőfi költészetének szélsőségei iránt, ha szelíden is, de elhatárolja magát a korpusz e részétől („Ilyféle költeményei, az eszme és lelkesedés nevében, a lehetetlenséget vívják, s kevés híja, hogy ájulássá nem nőnek túl az akaraton, eszméleten, mint az elkeseledés magánkívüli zaklatódásai. [...] Annyi bizonyos, hogy Petőfi vakmerő játékot kezdte velök. Költőisége volt kockán, keblének örök szétdúlásával”). Az ötvenes évek végén pedig, mikor megjelenhetett Petőfi „újabb” verseinek (még természetesen politikátlanított) gyűjteménye, a jelentős tudós-kritikus Salamon Ferenc, aki pedig sok értő elemzést is írt, nyíltan kimondja azt az ítéletet, ami még sokáig érvényben fog maradni: („Mihelyt Petőfinek eszébe jut, hogy ő nem csak költő, hanem democrata, vagy politikai szerepre hivatott próféta, s eszméket foglal versbe, alig mondható költőnek”). Az így kialakult recepciós stratégia a véglegesen Gyulai Pál által megszerkesztett, és évtizedeken keresz-

tül propagált figurát rögzítette: miközben egy őszinteségre alapozott, életrajzilag hitelesített személyes líraiságot (s kizárólagosan líraiságot!) tulajdonított Petőfinek, a Petőfi által poétikai határátlépésekkel megteremtett nagyszabású lírai individualitást a népiesség generalizációjával szelídítette meg, s a Petőfi által képviselt intim lírai bensőséget nemzetkarakterológiai jegyek mozgósításával általánosította úgy, hogy a romantikus szélsőségeket általános erkölcsi parancsok érvényesítésével kívánta háttérbe szorítani és érvényteleníteni.

Ugyanekkor, a kiegyezésig tartó korszakban már igen széles körűvé épült ki a Petőfi-kultusz: a halott költő szimbolikus figurája köré legendák teremttek, a róla szóló diskurzus pedig igen sokszor végletes túlzásokig is ragadtatta magát (csak egy példa, a korszak népszerű költőjétől, Tóth Kálmántól: ő Petőfi megnyilatkozásait úgy fogadja magába, mint „egy kis kenyérben a megváltó testet”, a verseket „szent evangyéliomként” olvassa, s azokat, akik Petőfi „mindenhatóságát” nem fogadják el, kárhóztatással ítéli el: „És még holmi piszkos istentelen ajkak / Másokkal mondanak egyformának téged! / Szelíd fiú vagyok, de hogyha ezt hallom, / Szinte fogam csattog, majd megesz a mérég” – *Egy költő mellett*, 1853). E korban kezdődnek az életrajzi kutatások, a

hajdani jóbarátoknak, Pákh Albertnek és Jókai Mórnak a lapjában, a *Vasárnapi Újság*ban, mind a születés, mind a halál rejtélyeit illetően, s kezdik összegyűjteni a róla szóló személyes emlékeket; elbeszélések sora jelenik meg róla, kis asztali szobrát a művészeti kiállításokon árulják, s hamarosan köztéri szobrot is állítanak neki (Kiskőrösön, 1861–1862). E nagyon népszerű kultusz azonban ismét magában rejtett egy ellentmondást: mivel a költőnek nemcsak politikai versei, hanem azon „kései”, elmélkedő, szerelmi, leíró versei sem voltak közismertek (s közönségesen elismertek), amelyek eltértek az ifjúkori népdal-imitációk, közköltészetre emlékeztető versek poétikájától, a kultusz elsősorban a népies dalköltő figuráját fogadta el és terjesztette el igen széles körben, igen nagy és sokáig tartó hatással.

A kiegyezést követő években, amikor már a cenzurális tiltások érvényüket veszítették, Petőfi elismerése állami-hivatalos szintre emelkedett, s a század utolsó harmadában a kultúrpolitika az egyik legfontosabb feladatának a Petőfi- és Arany-képen keresztül érvényesített irodalom-felfogásnak, a „nép-nemzetinek” nevezett irodalomszemlélet terjesztését, sőt sulykolását tekintette – Petőfi ezáltal hatalmas teret nyert az iskolai-gimnáziumi oktatási

rendszer kiépülése során is; egyedülálló esztétikai és erkölcsi példaképként funkcionált. A nép-nemzeti irodalomfelfogás Petőfiben a népies költőt dicsőítette, kiegészítve a szabadságharcos mártír ideálképével, s mindeközben megfosztotta Petőfit mind romantikus szélsőségeitől, mind pedig társadalomfelfogásának forradalmi radikalitásától, s a társadalmi kérdéseket szinte teljes mértékben eliminálta (nagyon hasonlóan ahhoz, ahogy pl. Jókai nagy regényében, *A kőszívű ember fiai*ban a 48-as forradalom célkitűzéseiről, március 15-éről szó sem esik, csupán a nemzeti összefogás dicsőítése és a szabadságharc mitikus felnagyítása zajlik). E depolitizáló tendencia Jókai nagy emlékbeszédében (1882) csúcspontot ér el, ahol a hajdani forradalmár-barát Petőfiben a kiegyezés utáni politikai állapotok apologetáját is szeretné meglátni. A legáltalánosabb szinten aztán Petőfiben a magyar nemzeti géniuszt egyik legnagyobb hatású figuráját szemléltették, aki mintegy magába foglalja a magyar nemzet lényegét és történetiségét is, s maga lenne a magyar nemzet identifikációja – e szemlélet leglátványosabb megnyilatkozása olvasható Beöthy Zsoltnál a millennium évében, aki szerint a hajdani ős, a volgai lovas szemei ma is azonosak Petőfinek és Aranyak szemeivel, amiből az is következik, hogy e szemek valószínűleg mindig is ugyanúgy néznek és látnak...

A népies, nép-nemzeti Petőfi-képpel szemben természetesen nem kevés „ellenzéki” állásfoglalás is megszületett: Meltzl Hugó, a kolozsvári egyetem professzora keményen bírálta a Gyulai-féle megközeledést, s Petőfiben a filozofikus, romantikus költőt fedezte fel, egészen odáig menően, hogy meglátta benne (elsősorban a *Felhők*-ciklusban) Schopenhauer filozófiáját is; a filozófus Palágyi Menyhért a szélsőséges individualista költőt élte, s Petőfi minden gesztusát a lírai szubjektivitás lecsapódásaként méltatta; ugyanakkor azonban az sem felejtendő el, hogy e teoretikusok is radikálisan elvetették Petőfi politizáló költészetét, forradalmiságát (csak egy példa a romantikáért hevülő, a *Felhőket* filozófiai csúcsteljesítményként értékelő Meltzl Hugótól: „Egész polgári világnézlete főleg három eszmének – abstract philanthropismus, abstract theokratikus monotheismus, abstract eudämonismus – kényuralma alatt nyögött, melyek politikai optimismusának mindmegannyi tényezői voltak; ezek egyszersmind a józan érett politikának mindannyi nyavalyái. Az állampolgár és a politikus Petőfi más ember volt, mint a költő: mint polgár elavult abstractiókba bepókhálózott légy; mint költő sas, mely az egekbe repül... Mindhárom eszmének számtalan gyomától hemzsegnek az ilyen termékek, mint a *Bolond Istók* és *Apostol*, me-

lyek Petőfinek legkedveltebb, de leggyengébb művei”). E tendenciának leglátványosabb esete az, ahogy a nagyon későn ismertté vált *Az apostol* kiesik a kanonizáció fősodrából, s egyszerűen úgy értelmeződik, mint pszichológiailag megérthető, de nem helyeselhető válságtermék, amely, sajnálatos módon, tökéletesen idegen a magyar irodalmi hagyománytól („Petőfi *Apostol*ában mindenütt teljesen idegen eszmék képviselője. Itt megszűnik a magyar néppel érezni, elfeledi igazi hősét, *János vitéz*t, s egy rongyokban született, a zsarnokság és királyság ellen mennydörgő *gamint* szerepeltet a nép képviselője gyanánt” – írja Péterfy Jenő; de nagyon hasonlóan vélekednek Asbóth János, Jókai Mór és mások is).

Hogy persze Petőfi politikai költészetének is voltak értő olvasói, az nem tagadható – hatásuk azonban elenyészőnek mondható: Arany László volt az egyedüli, aki védelmébe vette, a költészet határtalanságának okán, a szélsőséges politikai vereseket is (*A magyar politikai költészet-ről* írt tanulmányában), s ugyanő volt az is, aki rögzítette, hogy a korszak ellenzéki irodalmában voltak hívei Petőfi radikalitásának (amint *A délibábok* hősében olvassuk: „Olvasni nem volt éppen ellenére, / Kivált költőket, főleg a bizarrt; / Ha Heine, Byron juthatott kezére, / Vagy más poéta, rosszabb, de hazard, / Ő nyelte azt, s az volt nagyon inyére, / Ki

szitkokat meg gúnyt bőven pazarlt, / Kinek kezében a költészet ostor, / Petőfiből az *Őrült* és *Apostol*”), de még ő is a „bizarr” kategóriájához rendeli Petőfinek szélsőségeit. S az e típusú Petőfi-költészetnek költészeti hatása nem hogy nem fogalmazódott meg, hanem az is szembetűnő, hogy követésére nem volt igény vagy késztetés: Az *apostol* hatása a születő irodalmiságra egyáltalán nem mutatható ki; az egyetlen példa, amely *Apostol*-imitációnak tekinthető, a dilettáns Szentessy Gyula költeménye, *A rajongó* (1898), amelyre nézve azonban alighanem az az ítélet érvényes, amit a regényíró Tolnai Lajos fogalmazott meg, kegyetlenül és igazságtalanul, Petőfi műve kapcsán: „szerencsétlen szociáldemokrata szörnyszülött”.

S e korszakban válik tömegessé a Petőfi-kultusz: az iskolai oktatás, a hihetetlen terjedelmű könyvkiadás, a szakadatlan ünneplés, valamint a kultúrpolitikai manipuláció meghozta hatását. Az ország tele lett Petőfi-szobrokkal, a köztereket ekkor nevezték el Petőfiről (amint Kossuthról és másokról is), a Petőfit ábrázoló történeti-allegorikus képek olajnyomatokon számtalan példányban terjedtek (Petőfit hol Árpád vezérrel, hol Kossuth-tal, hol Magyarország géniuszával párosítva); a Petőfi iránti érdeklődés oly fokot ért el, hogy a hetvenes években egy ál-hír kapcsán kitört az első tömeghisz-

téria az élő Petőfi szibériai fogságát illetően. Mindennek következtében a Petőfiről szóló populáris (sőt nem csak a populáris) diskurzus legfőbb szólama az apoteózis lett. E szemléletet csak két példával szemléltetném: Kacziány Géza nagy tanulmányt (*Petőfi*, 1910) szentelt annak, hogy bebizonyítsa, Petőfi egész élete, életének minden mozzanata s költészete nem más, mint a Krisztus-példa megelevenedése; az 1899-es évfordulón pedig megszületett az a hatalmas vers is, Váradi Antal tollából (*A szent nyomok*), amely Petőfit mint az Isten legkedveltebb gyermekét mutatja be, aki közbenjáróként meghozhatja a magyarság számára a végső üdvöt is (az Úr szózata Petőfihez: „Én gyermekem! Eszméim ajka, Te! / Isten-szívemnek fényes tüköre! [...] Zengj énnekem! Gyönyörrel hallgatom. / S ha népedet, hazádat áldani / Kinyújtom néha villámos karom: / Megengedem, hogy *hallják* éneked. [...] Én alkotám, s te gyújtád a kebelt. / Maradj velem! S ha idefenn dalolsz, / Az elbukót tán még fölmelem, / Naggyá teszem még egyszer a magyart, / Ha itt maradsz – ha itt maradsz velem”.

A századforduló körül, amikor az országépítő nemzetideológia és a tökéletesen egységes nép-nemzeti irodalom koncepciója már töredezni kezdett, amikor az ország politikai élete a szélsőséges ideológiai ellentétek hatására nagyon erősen polarizá-

lódott, a Petőfi-kép is radikális átalakuláson ment át: a megítélések számára a döntő mozzanat (akár pozitív, akár negatív előítéléssel) a költő társadalmi szerepvállalása lett; politikai értelemben megindult a harc Petőfi kisajátításáért. Míg a hivatalos Petőfi-ünneplés rendületlenül hirdette Petőfi nemzetmegváltó mártíriumának dicsőségét, s megvonta az ellenzéki ségtől a Petőfire hivatkozás jogát („Petőfi Sándor a magyar szabadság / Halottja volt! Nem a tiétek ő! / Nemzetbecsmérlők, mondjatok le róla, / Mert nemzetéért halt meg a dicső! / Ha most fölkelne névtelen sírjából, / Ostort ragadna csont-kezeivel, / És szobra mellől mint emlékgyalázó / Szentségtörőket korbácsolna el” – Ábrányi Emil: *Levél március idusán*, 1911), addig az ellenzéki (kiváltképpen a szociáldemokrata) mozgalmak ünnepein a radikális társadalmi forradalmárt s a szocialista mozgalmak előfutárát éltették (csak egy példa: Szántó Kovács János a földmunkás-szervezet vezetője 1894-ben, mikor „imát” mond Petőfi tiszteletére, nyíltan kijelenti, hogy Petőfi „elvtársunk lenne, ha még élne”, s hogy „őt mint a szocialisták nagy szószólóját és patrónusát magunkénak valljuk”). E polarizálódás természetesen erőteljesen befolyásolta az írók-költők Petőfi-képének alakulását is; erre a legismertebb példa a nagy vita Ady Endre és Babits Mihály között Petőfi forradalmiságát illetően: míg

Ady a meg nem alkuvó forradalmárról beszél (meglepő, milyen keveset szól cikkében a költészetről s a Petőfi-versekről), addig Babits Petőfit nyárspolgárként határozza meg, aki társadalmi elkötelezettségei miatt nem tudott kellő érzékenységgel reagálni a lélek buktatóira. E polarizálódás behatolt a tudomány berkeibe is: Ferenczi Zoltán nagyon gazdag és tartalmas pozitivistá Petőfi-életrajza (1896), amely hosszú időre rögzítette mindenki számára Petőfi életrajziságát, s amely igen tartózkodóan kezeli Petőfi társadalmi nézeteit és forradalmi gesztusait, szinte kihívta maga ellen a radikálisan „modern” irodalmár, Hatvany Lajos kezdeményeit, aki a forradalmár Petőfi szemszögéből gyűjtötte össze a Petőfiről szóló emlékeket, s épp Petőfi mindenkori radikalitását propagálta (Hatvany a század elején kezdte hatalmas terjedelmű gyűjtését, s bár egészében megjelentetni csak az 1950-es években tudta, folyamatos publicisztikájában képviselte nézeteit – *Így élt Petőfi*).

A huszadik század első felének legfontosabb irodalmi irányzatai mind a maguk képére formálták Petőfit – azt látták bele Petőfibe, amit ők maguk akartak létrehozni. Már az említett Ady – Babits vita is felfogható úgy, mint két különböző költészetfelfogás önigazolási kísérlete, de

ugyanígy önigazoló programiratnak fogható fel Illyés Gyula rendkívüli hatású regénye (*Petőfi*, 1936) is: benne a népi írói mozgalom ideális önképe fogalmazódik meg, ráadásul úgy, hogy az életrajz köré teremtett történelmi körkép is a népi írók történelem-vízióját prezentálja, a (népi) író és a nemzet közti organikus kapcsolatot feltételezve („Ő volt, akire vártak, akit a történelem kiszemelt. [...] A megpróbált Nemzet gyors, lélegzetelállító ütemben oktatja a fiút. [...] Úgy írt, mintha ő is egy lett volna a népből, egy a millió hangból, amelyeken át- és átrepdesve a nép annyi éneke végül tökéletes remekké válik”). Németh László cikkének címe: *Jelszó: Petőfi!* (1934) szinte kiterjeszhető lenne a korszak többi irodalmi mozgalmára is – a jelszó: Petőfi volt, akár az avantgárd Kasák Lajos („Egyedül Petőfi volt az, aki összezavarhatatlanul otthon volt önmagánál, se jobbra, se balra nem ingadozott, sorsszerű életvonalon futott előre. Előre, de hova is tulajdonképpen? A világszabadságba. [...] Társadalmi értelemben forradalmárnak lenni annyi, mint politikusnak, gondolkodónak, rombolónak és építőnek lenni – Petőfi ebben az értelemben volt forradalmár”), akár a „homo aestheticus” Kosztolányi („Az ő nyelve a ma beszélt magyar nyelv. Hogy miért! Lehet, hogy költészete az életet megihlette s mi az ő nyelvén selypegünk tovább, de le-

het az is, hogy az örökkévalóság jegyében született dolgok sohasem öregszenek meg. Ez is csoda, mint ő maga. Ha valamikor, sok-sok ezer év múlva fölébresztenének síromból s hirtelen arra kérnének, hogy nevezzek meg egy költőt, ezt mondanám: Petőfi”), akár a *Kelet népét* szervező Móricz Zsigmond (*Petőfi – őserő*), akár a vallomásos polgár Márai Sándor („Feltűntek a magyar égen új csillagok; de mind körülötte keringtek. Petőfiben, a jelenségben, van valami emberfölötti. [...] Petőfit nem eszmék, nem divatok nevelték nagygyá. Ő maga volt az eszme”), akár a speciális magyar észjárás felfedező és propagáló Karácsony Sándor számára („azóta azonban nem született többé klasszikus magyar alkotás, hanemha János Vitéz szellemében”). S hogy az ily típusú Petőfi-imitáció mily erősen működhetett, ahhoz illusztrációként érdemes felidézni azt is, hogy egy Illyés Gyulával folytatott baráti játék során a húszas évek vége felé József Attila is Petőfivel azonosította magát (Illyésnek hagyván Arany példáját) – míg később épp Illyés Gyula nyilatkozott így: „Szívem mélyén oly egy vagyok / veled, mint hogyha bennem élnél. [...] Legalább / én vezekeljek, legalább így / hasonlítson valaki rád!” – *Petőfi. Százhuszadik születése napján*, 1943.

A huszadik század elejére az irodalomtudomány már önállósodott, s kivált az irodalom egységes, szép-

írói-tudományos leírásából, s egyre több kísérlet is történt arra, hogy Petőfi életművét speciális tudományos módszerekkel világsítsák meg (ilyen volt pl. a századvégen Riedl Frigyes egyetemi előadássorozata, a harmincas években Kornis Gyula: *Petőfi pesszimizmusa* című műve). E törekvésnek volt csúcsteljesítménye Horváth János monográfiája (1922), amely máig ható érvénnyel írta le Petőfi „lyrai jellemét”. Horváth egyrészt nagyszabású történeti koncepciót dolgozott ki a magyar irodalom fejlődéstörténetéről, s oly fejlődésbe illesztette be Petőfit, amely a „magyar nemzeti klasszicizmus” kiépüléséhez vezetett (vagyis az Arany János – Gyulai Pál-féle irodalmiság előkészítőjeként és összetevőjeként határozta meg), másrészt pedig erős meghatározást adott Petőfi líraiságának fejlődéséről: a fiatalkori szerepjátszástól az őszinte, élményalapú szubjektív líraiság felé vezető útról, a szerepjátszást és Petőfi romantikus kezdeményeit erőteljes elítéléssel kezelve). Horváth, aki nagyszabású műelemzésekkel támogatta meg koncepcióját, oly erős hatást tett az irodalmi gondolkodásra, hogy még az a Szerb Antal is, aki pedig összehasonlító módszerével, valamint elemzésének hangütésével erőteljesen elhatárolta magát az önelvű magyar fejlődés koncepciójától, igen sok szempontból az ő fejtegetéseinek nyomán haladt. S Horváth

elméletének fontosságát mutatja, hogy a század második felében a kiépülő marxista irodalomtudomány talán legfontosabb feladatának azt látta, hogy az ő elgondolásaival szemben fogalmazza meg Petőfi-képét (elsősorban Pándi Pál műveiben).

A huszadik század második felében, a diktatórikus körülmények között a Petőfi-recepció az eddigiekhöz képest sokkal nagyobb mértékben politizálódott át: miután a szocialista kultúrpolitika (Révai József és Horváth Márton vezetésével) kiadta a jelszót (parancsot): „*Lobogónk, Petőfi!*” (1949), a Petőfiről szóló beszédnek szinte kizárólagos feladata a szocializmus elődjének beállított Petőfi elemzése és dicsőítése lett. A kultúrpolitika az íróktól is megkövetelte a Petőfi-modell követését, az iskolai és egyetemi oktatás, valamint a tömeges, manipulatív publicisztika terén szélsőségesen szocialisztikus Petőfi-leírások váltak uralkodóvá. Az irodalomtörténet-írás terén a költészet iránt egyébként nem érzéketlen Pándi Pál képviselte (s hatalmi státusza folytán követelte) a legerőteljesebben e módszertant, mind monografikus vállalkozásaiban, mind az összefoglaló irodalomtörténeti szintézisekben („még nincs tiszta politikai elképzelése a rá váró feladatokról, de költészetével a demokratizmus irányában munkál. [...] De előkészítő forradalom az is, amit a lírában véghez visz: *költői forradalom*”

– Pándi Pál; „fejlődése a reformkori demokratikus hazafiságtól a tudatos, a programszerűen vállalt világforradalmi szemlélethez vezet. [...] Világforradalmilag Petőfi egy több mint fél évszázadon át tartó általános fejlődésfolyamat egyik csúcspontján foglal helyet” – Sőtér István); s e forradalom-központú beállítás miatt kapott roppant erős hangsúlyt annak a történeti kérdésnek a vizsgálata: milyen külföldi 19. századi szocialisztikus, utópikus szocialista vagy esetleg kommunista eszmék és elképzelések határozhatták meg Petőfi tájékozódását (e téma körül folyt a 1960–1970-es években a legélesebb, s mai szemmel nézve talán legcsekélyebb eredményt hozó irodalmi vita Pándi Pál, Lukácsy Sándor és Fekete Sándor között). A Petőfi-diskurzus szinte teljesen Petőfi forradalmisága körül forgott (a hivatalos ideológiával nyíltan szemben álló lázadó hang is Petőfit idézte Utassy József *Zúg március* c. versében: „Talpra Petőfi! Sírodat rázom: / Szólj még egyszer a Szabadságról!” – 1967) – s még azok a megnyilatkozások is, amelyek pedig megpróbáltak távolságot tartani a pártszerű véleményektől, forradalmár-párhuzamokat kerestek Petőfi kapcsán, olyan párhuzamokat, amelyek akár szembeállíthatók is lehettek volna a marxizmus aktuális követelményeivel; a hetvenes években pl. olyan egymástól erősen különböző költők, mint Váci Mihály és

Veress Miklós, egyaránt Che Guevarát látták Petőfi lehetséges mai alteregójaként; a *Petőfi '73* című film (Kardos Ferenc rendezése, 1972) pedig azt próbálta körüljárni, hogyan is lehetne megfogalmazható és aktivizálható a mai körülmények között egy Petőfi-féle forradalmiság; s ugyanilyen elkötelezettség vezette a Berek Kati és Zolnay Pál által 1973-ban szervezett-rendezett dokumentum-filmsorozatot is a televízióban: *Keressük Petőfit!*

Másrészt, a marxista esztétika követelményeit érvényesítendő, rendkívül erős törekvések születtek meg annak bizonyítására, hogy Petőfi, szinte tökéletesen egyedülálló módon, a romantikából indulva „meghaladta a romantikát”, s realista költészetet hozott létre („romantikus elemek mindvégig előtűnnek a 40-es években, de a főáramlat Petőfi nyomán már a haladó eszmékkel összeforró, romantikus motívumokat is magába olvasztó lírai realizmus” – Pándi Pál; „A romantika bizonytalansági állandója, tárgyainak *mintha, talán, bárcsak* jellege nála megszűnt. Álomias, meseszerű, irreális mezük ugyan gyakran megmaradt, de a realitás élményének adta át a helyét. Így a romantika eszköz- és tárgykörén belül megszületett Petőfi sokat emlegetett *lírai realizmusa*” – Németh G. Béla; „Az *apostol* jelentős részben romantikus eszközökkel, a romantika immár évtizedek óta kialakult

módszerével megteremtett, realista mű – olyan mű, melynek romantikus elemei is a realizmus érvényesülését szolgálják” – Sötér István); s bár a lírai realizmus elméleti meghatározása sehogyse akart sikerülni, e tézis képviselőiben a kor vezető irodalomtudósai, ha nem is voltak mind marxista elkötelezettségűek, rendre részt vettek (Barta János, Martinkó András és mások). A tudomány nem-politikus irányzata ez időben a filológia vagy a stíluselemzés terére szorult vissza (elkészült a művek kritikai kiadása, megjelent a *Petőfi-adattár* Kiss József szerkesztésében, Martinkó András pedig megírta az eddig elhanyagolt prózáiról Petőfi részletes analizését); sok író és költő pedig tartalmas elemzés vagy interpretáció „helyett” inkább személyes elkötelezettségét vagy kultikus elragadtatását fejezte ki Petőfi iránt (legnagyobb szabásúan Juhász Ferenc sok írásában; példaként: „Hol vagy? Csak te vagy! Hol vagy? Csak te vagy! Csoadatúz Forradalom! Már az idő-kezdet előtt! S az idő-kezdet óta!” – a *Petőfi, 1848* című versből).

Az 1970-es évektől kezdődően a Petőfivel való tudományos foglalkozás (nem függetlenül a strukturalizmus térhódításától) az összehasonlító alapú műelemzést preferálta, s az egyes művek analizésén keresztül próbálta meghatározni Petőfi poétikáját (pl. Szörényi László, Veres

András; s kiváltképp Szegedy-Maszák Mihály a *Kis-Kunság* elemzésével). E módszertani váltás azért bírt igen nagy jelentőséggel, mert a Petőfi-recepció százötven évét az a tendencia jellemezte, hogy Petőfinek mintegy „portréját” kívánta meghatározni és elemezni, s nem a művekre, hanem az életrajz és az életmű összefüggéseire koncentrált (csak néhány példa: a 19. század végén Riedl Frigyes: „Petőfi életének és költészetének kulcsát egyénisége adja meg. [...] Petőfi nem a szokást szerette követni, nem a conventiót, hanem természetét. Mindig Petőfi Sándor maradt”; Király István 1949-ben: „Mi volt Petőfi fejlődésének belső mozgatója? Egy szóval felelhetünk e kérdésre: a jellem”; Ilylyés Gyula 1963-ban: „Petőfiben az a megragadó, hogy jelleme éppúgy ragyog, mint verse” stb.) – minek következtében az egyes művekre sokkal csekélyebb érdeklődés irányult, s az önálló művek megítélését is elsősorban a már előre megkonstruált Petőfi-figura milyensége garantálta. A strukturalizmus hatását sem nélkülöző széles látókörű műelemzések elvetették az „egységes” Petőfi figurájának ideálképét, elutasították az eszmetörténeti megközelítés primátusát, s a megelőzőkhöz képest sokkal közelebbre kerültek az egyes szövegek értelmezéséhez, s arra hívták fel a figyelmet, hogy több mint száz év irodalomtörténeti hagyománya

inkább foglalkozott az életmű *egészével*, mint az egyes művekkel, költeményekkel.

A rendszerváltás idején, mivel maga a történelmi eseménysor forradalom és forradalmi ideológia nélkül zajlott, Petőfi figurája iránt nem mutatkozott széles körű társadalmi igény – a Petőfi-kultusz továbbélése nem a politika területén fejtette ki hatását, hanem – mind a politika, mind a tudomány szintje *alatt* maradván – bulváresemény-sorozatba torkollott. Az 1980–1990-es évek fordulóján bukkant fel a híradás Petőfi szibériai fogságának feltételezéséről, s ez a fikció hamarosan országos ismertséget nyert, s azt eredményezte, hogy expedíció indult Petőfi maradványainak exhumálására. A kutatás eredményeit az akadémikus történelem- és régésztudomány kétségbe vonta és megcáfolta, ám a legenda hívői – miután politikailag is denunciálták a tudomány képviselőit – mégis látványos temetést rendeztek a maradványoknak 2015 nyarán; ám az az egész nemzetet átfogó Petőfi-ünneplés, amit a rendezők reméltek volt, elmaradt: a magyar társadalom túlnyomó része, közönyösen, nem fogadta el a szibériai legendát (ám ellenhatásként az e legenda körüli hangulat ihlette az újabb költészet egyik legérdekesebb kultikus (?) akcióját: a *Parnaszus* c. költészeti folyóirat 2000 tavaszán különszámot jelentetett meg

Barguzini versek. Petőfi is írhatta volna címmel, amelyben több mint ötven kortárs író-költő írt ironikus vagy elégikus Petőfi-imitációkat). Petőfi kortárs népszerűségét illetően viszont jóval szélesebb kört érintett az a költészeti mozgalom, amelyet a *slam-poetry*-nek nevezett irányzat képviselői szerveztek: 2012 óta több éven át minden március 15-e táján megrendezték a *Pilvaker* elnevezésű költői fesztivált, ahol Petőfi versek és mai slam-költemények egymás mellett, s egymást áthatva hangzotak fel nem csekély közönségsiker mellett.

A rendszerváltás (azaz az ideológia követelmények lebomlása) után kibontakozó újabb irodalomtörténeti kutatások nagyon sok szempontból felfrissítették a Petőfi-szakirodalmat, s hatalmas módszertani váltást hajtottak végre, igen sok lehetséges, eddig elhanyagolt, több irányban nyitott interpretációs kontextusra irányították a figyelmet. A szerencsésen bő anyagból csak néhány mozzanatra hívnánk fel a figyelmet: megnőtt az érdeklődés Petőfi működésének társadalomtörténeti összefüggései iránt (értelmiségi karrier-lehetőségek, az irodalom piaci működésének kihasználása), a népiesség hagyományos koncepciója felülbírálatot nyert a közköltészet kategóriájának mozgósításával, részle-

tes vita bontakozott ki Petőfi költői szerepeinek és szerepvállalásainak kérdésében, egyes művek körül (*János vitéz*, *Szeptember végén*, *Nemzeti dal*, *Az apostol* stb.) szinte konferencia-méretű tudományos diskurzus alakult ki; a kultusz kutatáson belül Petőfi figurája több jelentős leírást is nyert, s tartalmas elemzések közelítették Petőfi költészetét a posztmodern kategóriája felé is. Az eredmények összefoglalását aztán a kiváló irodalomtörténész, Kerényi Ferenc (a Petőfi-versek kritikai kiadásának szerkesztője) teremtette meg nagy művében, amely, a végtelen nagyságú szakirodalom dacára, paradox módon, tulajdonképpen az első és egyetlen „igazi” Petőfi-monográfia

(*Petőfi Sándor élete és költészete*, kritikai életrajz, 2008). S e megújuló kutatás sokoldalúsága tette lehetővé, hogy a Petőfi Múzeum kiváló Petőfi-kiállítása és a hozzá kapcsolódó nagy tanulmánygyűjtemény a *Ki vagyok én?* címet viselhette (2014) – a tudomány, íme, ma inkább kérdéseket tesz fel a hagyományban egységesként rögzült Petőfi-képpel szemben.

Amely kérdések bizonyára újabb kérdéseket fognak iniciálni – s a hajdani homogén, szoborszerű megjelenítés után remélhetőleg egyre több és többféle Petőfi-kép fog tudományunkban, élő irodalmunkban s társadalmi köztudatunkban élni és hatni.

© Döbrentey Dániel: Lecce

Maria Magdalena Langhans síremléke

Testébe zárva

MARIA MAGDALENA LANGHANS SÍREMLÉKE (1751) ÉS A SZÜLÉS KULTÚRTÖRTÉNETE

1751-ben Svájcban, egy Hindelbank nevű faluban meghalt a lelkész felesége, a 28 éves Maria Magdalena Langhans szülés közben, gyermeke halva született. A születési mortalitás, vagyis a szülő nő és/vagy a gyermeke halálának aránya rendkívül magas volt az újkori Európában, a 18. század folyamán pedig már orvosok, jogászok, városi és állami hivatalnokok próbálták az okokat feltárni.¹ A halandóságot a közegészségügyi állapotok mellett a tudatlanság, a terhességet és a szülést övező babonák, ugyanakkor nyilvánvalóan az orvosi eszközök korlátozotttsága is nagyban befolyásolta. A lelkészcsalád tragédiájának akaratlan tanúja volt a porosz udvari szobrász, Johann August Nahl (1710–1781), aki ez idő tájt gróf Hieronymus von Erlach (1667–1748) síremlékének elkészítésére kapott megbízást annak fiától, és a lelkész otthonában volt elszállásolva. Nahl az asszony sírkövét is elkészítette 1751-ben. Mindkettő a hindelbanki templomba került: a gróf trombitás angyalokkal

*Húgom, mátkám akár az elzárt kert,
mint az elzárt kert, a lepecsételt forrás.
Hajtásaid gránátalmát termő kerthez hasonlók,
tele mindenféle pompás gyümölcssel.*

(Én. 4:12,13)

és a nemesi család jelölőivel díszített emlékoszlopa előtt látható a lelkész feleségének padlószintbe süllyesztett sírköve. A szobrász a feltámadás vigaszá köré rendezi a kompozíciót, reflektálva ezzel arra is, hogy az asszony húsvét vasárnapján halt meg. A felirat első sora („Herr! Hier bin ich und das Kind so du mir gegeben hast.” – Uram! Itt vagyok a gyermekkel, akit nekem adtál.), illetve a négy soros vers,² amelyet a sírkő repedése tördel soronként ketté, a trombitász és az örök üdvösség megidézésével egyértelműen a hívó ember számára tett ígéret az örök életre.

A kő feliratának evidenciája nélkül az alkotás ugyanakkor kifejezetten megrázó. A fehér kőtömb hosszában, enyhe hullámvonalban, illetve felül vízszintesen, félkörívben megrepedve nyílik meg, láthatóvá téve a gyönyörű nőalakot, akinek mozgását az antik római szobrok mintájára lepel hangsúlyozza, mellét pedig gömbölyded, életteli csecsemőjének bal keze fedi. A nőalak egyértelműen klasszicizáló

ábrázolása és a ránehezedő súly közötti feszültség (még fénykép által közvetítve is) performatív erővel hathat a nézőre, aki valószínűleg levegő után kapkod, és próbál megszabadulni az izmok tehetetlenségének vagy éppen a fuldoklásnak az esetlegesen pánikszerű élményétől. A feltámadás vigaszával szegül szembe Maria Magdalena Langhans nehezen elképzelhető mértékben fájdalmas vajúdása és halála, valamint a gyermek szenvedése, amellyel végképp nem tud semmit kezdeni a hétköznapi gondolkodás. A szülés és az orvoslás kultúrtörténetének szempontjából a szobor sokkal inkább annak állít emléket, hogy diagnosztikai eszközök, fájdalomcsillapítás, anesztézia és antiszeptis nélkül szülni rendkívül kockázatos volt a civilizáció történetében: a szobor képességét játékba hozva azt mondhatjuk, hogy az anya teste sokszor vált a megszületni végül nem tudó gyermek és önmaga sírjává, hiszen ez a test nem mindig tudott megnyílni.

Az efféle tragédiák akkoriban nyilvánvalóan nem voltak ritkák, talán ennek volt az egyik következménye, hogy a terhességről, a szülésről, a vajúdó nők fájdalmáról való tudást rendkívüli módon korlátozta a társadalmi diskurzus, és valljuk be, ma is elsősorban csak speciális tudományterületeken (szülészet és nőgyógyászat, pszichológia) és diskurzusokban (például különféle webkettes felületeken és közösségekben) lehetséges a róla való beszéd. A képzőművészetek, a film, a szépiro-

dalom mind a mai napig meglehetősen ritkán, sokszor még a minimális transzgressziót is kerülve tematizálja a terhességet, a szülést, a női testet övező fájdalmakat és esetleges tragédiákat. Johann August Nahl döntése, hogy a feltámadás gondolatával és a neoklasszicizmus esztétikájára³ emlékeztető formákkal állít emléket Maria Magdalena Langhansnak, azért rendkívül hatásos, mert egyszerre szublimálja a biográfiailag ráadásul azonosítható test fizikai, és a szemlélődő befogadó lelki fájdalmát. Christoph Martin Wieland *Die Natur der Dinge* (1751) című tankölteményében, amely tehát a síremlék elkészítésének évében készült, kiemeli az alkotás keresztényi tanítását, ugyanakkor hangsúlyozza a vándor elérékenyülését és megrendülését a szemlélődés folyamatában – Wieland műve nyilvánvalóan hozzájárult a síremlék ismertté válásához.

Minden bizonnyal ezzel a már említett komplex hatásfolyamattal magyarázható, hogy a templom az 1770-es évektől zárandokhellyé válik, a síremlékről miniatűr porcelán és terrakotta másolatok, illetve metszetek készülnek, valamint egyoldalú nyomtatványokon terjesztik az asszony és a sírkő történetét a sírfelirattal. A British Museum gyűjteménye ezekből a különféle reprodukciókból⁴ azt bizonyítja, hogy Nahl alkotásának híre túllépett a kontinensen a 18. század végére. Ez a zárandoklat már kevésbé értelmezhető kegyességi kontextusban ez idő tájt,

sokkal inkább a síremlék és a templom muzealizálódásáról van szó, ahová a látogatók, a Grand Tour mintájára, elzarándokolnak, és átélik a megtisztított, esztétizált fájdalmat, a művészet befogadásának érzéki tapasztalatát. Goethe 1779. október 20-án szállt meg Hindelbankban, sok más utazóhoz hasonlóan kifejezetten a síremlék miatt érkezett a Bernhez közeli településre. Számos utazó, filozófus, művészettörténész írásaiban, értekezésében, levelezésében, útirajzában jelenik meg a látogatás élménye és a sírkő elemzése, többek között Johann Georg Sulzer, Christian Cay Lorenz Hirschfeld, Johann Caspar Lavater és August Wilhelm Schlegel is ír róla.⁵ Ezekben a reflexiókban egyértelműen a műalkotásként való szemlélés példáit láthatjuk, amelyek elfedik a szülés fiziológiai valóságát, pontosabban kulturális lepellel borítják be az el nem beszélhető, közvetlenül nem ábrázolható történeteit: a feltámadással, a szépség örökkévalóságával, a halál és a fájdalom borzalmának eltávolításával.⁶

Az biztos, hogy a 18. század végének művészeti jelenségei, az Itália-kultusz, a múzeumi kultúra megjelenése, a műalkotások szemlélésének személyes és tömeges tapasztalata kedvezett a szublimálás és az esztétizálás alkotói-befogadói praxisának. Ugyanakkor érdemes ismételtelen a szülés kulturális reprezentációjának mindenkor korlátozottságára gondolni, vagyis a témában eleve benne van ez a fajta kényszerpálya. A középkori és a reneszánsz

ábrázolásokon a női szentek domború hasa mindenekeelőtt az anyaságban összegezhető nőiség jelképe, a szülés eseménye azonban sosem válik ábrázolás tárgyává. Metszeteken, anatómiai, orvostani kiadványokban, bábatan-könyvekben természetesen megjelenik az újkortól kezdődően a terhesség, az anyaméh, a szülési komplikációk – de a reprezentációk képzőművészeti eszményhez való igazítása ezekben az esetekben is rendkívül fontos. A szülés azonban festmények, szobrok közvetlen tárgyává a legritkább esetben válik, akkor is csak rendkívül allegorikus formában. Szűz Máriának a toszkán trecentóban (pl. Taddeo Gaddi, Bernardo Daddi) megjelenik egy speciális ikonográfiai típusa, mégpedig az úgynevezett Madonna del Parto, vagyis a szülő Szűzanya, amely annyiban különleges, hogy hangsúlyossá teszi a szülés előtt álló Mária testi állapotát, a Gyermek születésére való készülődést. Mégpedig úgy, hogy ezeken a képeken Mária egyik kezével a hasát érinti, a másik kezében pedig a megtestesült igét jelölő nyitott vagy csukott könyv van. Ebben az ábrázolási hagyományban már kései példának számít Piero della Francesca freskója, amely 1460 körül készült, és talán nem érdektelen, hogy a mester hét nap alatt végezte el munkáját, vagyis hét giornata-ra osztotta az alkotás idejét. Lenyűgöző a finom, mégis felkavaró gesztus, ahogyan a Szűzanya a jobb kezét domború hasán pihentetve ujjaival szétnyitja felsőruházatát.

Az elővillanó alsóruha fehérsége a test felnyílásának hosszanti tengelyévé válik, a befelé forduló tekintet szomorú, de legalábbis elmélázó karaktere a szülés eseményének lehetséges katarziszt, tragédiáját és csodáját egyaránt színre viheti. Piero freskója után már nem is igazán lehet későbbi Madonna del Parto-ábrázolást említeni.

A nő reprezentációja Mária megtisztított alakján keresztül a késő 18. századtól sem idegen. Werther szinte képként szemléli Lottét első találkozásukkor – nyilván nem függetlenül attól, hogy ő eleve művészként szemléli a világot, tájképeket rajzol, illetve olvasmányai is kitüntetettek a tájak képi élményei. Lotte a testvérei körében, ételt osztva válik a (szűz)anyaság tökéletes allegóriájává, annak minden fiziológiai vonatkozása nélkül: „Kiszálltam, és egy szolgáló, aki a kapuhoz jött, pillanatnyi türelmet kért, mondván, hogy Lotte kisasszony mindjárt jön. Átvágtam az udvaron, a szép nagy ház felé, és mikor elől felmentem a lépcsőn és a küszöbre léptem, a legbájosabb látvány tűnt a szemembe, amelyet valaha láttam. Az első, nagy szobában hat gyerek tolongott, a legidősebb tizenegy, a legfiatalabb kétesztendő, egy szép természetű, közepmagas lány körül, aki egyszerű fehér ruhát viselt, halványpiros szalagcsokrokkal a karján és a keblén. Fekete kenyér volt a kezében, és a kicsinyeinek sorra egy-egy karéjt vágott, koruknak és étvágyuknak megfelelően; mindegyiknek nyájasan adta oda a

magáét, és mindegyik gyerek, magasra lengetve kis kezét, mielőtt még levágta volna a karéjt a kés, szívéből kiáltozta, hogy »Köszönöm!«, és aztán vacsorájával elégedetten vagy odább ugrott, vagy, ha csendesebb természetű volt, nyugodtan a kapu felé indult, hogy megnézzék az idegeneket és a kocsit, amelyen Lottét majd elmegy.”⁷

Szintén a 18. század személyes vallási élményét mutatja Maria Magdalena Langhans síremlékén a fent idézett négy soros vers, amit a sírkő mint hordozó és a templom belső tere tovább erősít. A vers szerzője Albrecht von Haller (1708–1777) svájci természettudós, orvos és költő, akinek 1732-ben jelent meg *Versuch schweizerischer Gedichte* című kötete, benne a nem sokkal később híressé váló sorokkal. A síremlék vonatkozásában sem lényegtelen, hogy Haller anatómiai és fiziológiai kutatásairól vált megkerülhetlenné az orvostörténetben, kutatta az emberi érendszert komplexitását, a kardiológia úttörője volt, sőt, az embriónális fejlődéssel is foglalkozott. 1736 és 1753 között a göttingeni egyetem tanára volt, tudományos tevékenysége elismeréséért kapott a császártól nemesi rangot. Ő az egyetem anatómiai taneszkékének, illetve az első németországi szülészeti klinikának az alapítója.

Talán sikerült bemutatni, mennyire lenyűgözően gazdag kulturális referenciához bontható ki Maria Magdalena Langhans történetéből (nem is beszélve az asszony keresztneveiről). Bár

mindegyik réteg és elágazás éppen a női test történetétől visz távolabb, ugyanakkor mégiscsak segít feltérképezni és felismerni az elfedő diskurzusokat.

Képek:

Maria Magdalena Langhans síremléke:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Grabmal_der.Liebe2.jpg

A baseli múzeum tulajdonában lévő reprodukció:

<https://www.hmb.ch/en/museums/objects-in-the-collection/details/s/memorial-to->

[maria-magdalena-langhans-copy-of-the-gravestone-in-the-parish-church-of-hindelbank-near/](https://www.britishmuseum.org/collection/term/BIOG197087)

Reprodukciók, metszetek, nyomtatványok:

<https://www.britishmuseum.org/collection/term/BIOG197087> (related objects)

Piero della Francesca, *Madonna del Parto*, 1460 körül, 260 x 203 cm, leválasztott freskó, Museo della Madonna del Parto, Monterchi, Olaszország:

https://en.wikipedia.org/wiki/Madonna_del_Parto#/media/File:Piero.Madonna.del.parto.jpg

JEGYZETEK

1. Deáky Zita, Krász Lilla, *Minden dolgok kezdete: A születés kultúrtörténete Magyarországon (XVI–XX. század)*, Budapest, Századvég, 2005, 172–173. A könyv egyik ide kapcsolódó statisztikája szerint a 18. század harmadik harmadában Sopronban a szülések több mint egynegyede az anya halálával végződött (173).
2. Horch die Trompete ruft, sie scha // llet durch das Grab
Wach auf, mein Schmerzens // Kind, leg deine Hülse ab
Eil deinem Heiland zu vor ih // m flieht Tod und Zeit
Und in ein Ewigs Heil versch // windet alles Leid
3. Jean Starobinski a 18–19. század fordulóján rendkívül népszerű neoklasszicista művész, Antonio Canova szobraival kapcsolatban megfogalmazza, hogy bár az utókor a római antikvitás tökéletes utánzójaként és az eszményítés kivételes mestereként tartja számon, Canova kiemelt szobortémái egyértelműen az erőszak és a halál közelségét idézik meg, vagyis a művész „mintha ösztönösen ellensúlyozni akarná a nyugalmat és mozdulatlanságot, melyet a tiszta formák alkalmazása kényszeríthetett volna szobrai körvonalára.” Jean Starobinski, 1789: *Az értelem jelképei*, ford. Lőrinszky Ildikó, Budapest, Európa, 2006, 122.
4. A metszetek és a nyomtatványok Bázelen készültek, de van példa londoni kiadásra is 1782-ből. Lásd: <https://www.britishmuseum.org/collection/term/BIOG197087>
5. Lásd a svájci Goethe Társaság honlapjának gyűjtését: <http://www.goethe-gesellschaft.ch/hindelbank.html>
6. Antonio Canova híres *Ámor és Psyché* szoborcsoportja (*Az Ámor csókjától újraéledő Psyché*, 1786–1793, fehér márvány, Louvre, Párizs) lényegében ugyanezt a kettősséget mutatja: a szépség és a vágy örökkévalósága elfeledteti a halál és a fájdalom borzalmait, ugyanakkor nyilvánvaló különbség, hogy ebben az esetben mitológiai alakokról van szó, szemben Nahl modelljével.
7. Johann Wolfgang von Goethe: *Werther szerelme és halála*, ford. Szabó Lőrinc. In J. W. G., *Regények I.*, Budapest, Európa, 1963, 22.

Kattintson a [www.es.hu-ra!](http://www.es.hu-ra)

Hetente aktuális közéleti írások

- publicisztika
- interjú
- könyvkritika
- műbíráló
- próza
- vers
- grafika
- glossza
- feuilleton
- visszhang

PLUSZ az elmúlt 25 év
teljes archívuma

Fizessen elő tartalmainkra
vagy rendelje meg az újságot!

www.es.hu/elofizetes